

Геннадій Іванущенко

**Голодомор 1932-33
років: очима свідків,
мовою документів**

*Северинівська сільрада
Сумського району*

Геннадій Іванущенко

Голодомор 1932-33 років: очима свідків, мовою документів

Северинівська сільрада
Сумського району

Архівні документи друкуються з дозволу Державного Архіву
Сумської області (ДАСО). Спогади свідків завірені їх підписами і
здані в ДАСО – Фонд Р-7711

Директор Державного Архіву Сумської області (ДАСО):
/Л.Я.Зайца/

Українська Видавнича Спілка
Київ – 2003

Ця книга – результат восьмирічних краєзнавчих досліджень історичного клубу “Холодний Яр” загальноосвітньої школи I-III ступенів с.Северинівка Сумського району.

Спогади очевидців неоголошеної війни проти українського народу 1932- -1933 років, архівні документи, дозволяють не тільки відтворити картину голоду в окремих селах, але й уявити масштаби національної трагедії України.

*Хто не знає свого минулого, той не вартий
майбутнього – так говорили мудрі.
І ми будемо покарані за безпам'ятство,
якщо забудемо ці гіркі і страшні сторінки нашої історії.*

Видання здійснено за сприяння
Сумської обласної організації
Молодіжного Націоналістичного Конгресу

ПЕРЕДМОВА

Минуло 70 років з того часу, коли на святій українській землі панував дух смерті. Довгі роки пройшли перш ніж українці усвідомили жахливі наслідки комуністичного геноциду. Один з найчисельніших народів Європи після колективізацій, голодоморів, імперських війн втратив половину своєї чисельності. Ті хто не зміг (чи не захотів) захистити свою державу в 1918 -20 роках тихо помирили страшною смертю. Гірка правда колоніального минулого. Хто не має власної держави той годує чужу. Горе переможеним.

Праця Геннадія Іванущенко висвітлює тільки невеликий фрагмент, в географічному розумінні, трагедії під назвою “Голодомор”. Стиль цієї книги сухий та лаконічний. Автор не передає своїх емоцій. Короткі спогади. Перелік прізвищ. Місця поховань. Факти, факти, факти... Коли я читав цю книгу в мене стискалися кулаки. Від болю, що не можу пімститися за мільйони своїх одноплемінників. Водночас книга змушує задуматись, чи може цей кошмар повторитися? Поки зло непокаране воно може здійснитися знов. Вбивці мільйонів українців, досі доживають на свої партійно-кагебістські пенсії в москвах. Лазар Каганович- той чий руки в далекому 1932 безпосередньо стискалися на шиї українського народу, спокійно помер нещодавно в столиці північного сусіда. “Нехай краще вони самі себе їдять ніж вони будуть їсти нас” – ці слова про голод на Україні Каганович не криючись сказав в інтерв'ю англійському журналістові Едвардові Креншоу.

Мільйони подібних до Кагановича прийшли сюди з півночі, прийшли щоби будувати “нове життя” по принципах своїх маніакальних вождів. Коли були вбиті ті хто наважився дати відсіч, коли пограбували всіх у кого щось було, взялися за кволих і убогих. Для чого витратити кулі. Для чого їх вивозити у Сибір? Вони забрали у нас хліб. Скільки загинуло

українців? Цього не знає ніхто. Найменша цифра 3 мільони найбільша 12. Геннадій Івануценко дізнався майже про всіх поіменно в межах тієї території де працював.

За шість мільйонів євреїв, які були знищені в період з 1939 по 1945 роки гітлерівцями сучасні німці виплачують багатомільйонні санкції по цю пору.

Хто винен в смерті конкретних жителів с.Северинівки, с.Мар'ївки, с.Рогізного?

Росія визнала себе правонаступницею Радянського Союзу, вона відповідає по всім його боргам і вона ж привласнила собі всі активи.

Ні, платити нам не треба, хоча як на мене кожен з родичів замордованих голодом має право на компенсацію від Уряду РФ, що відповідає світовій практиці. Я хочу щоби всі українці, весь світ визнав факт геноциду, етнічної чистки. Я хочу щоби вони принаймні вибачились і більше не прийшли на нашу землю ніколи. А ще я хочу щоби кожен українець усвідомив те що стало з його народом 60 років тому. Це гарантія того, що подібне не повториться. Подумай читачу чи хочеш ти цього? Якщо так приєднуйся до нас.

Олег Медуниця,
голова Молодіжного Націоналістичного Конгресу

ВСТУП

*“А люди біднії в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах
Та й мруть. По улицях воли
Ревуть голодні, на городі
Пасуться коні, не виходить
Ніхто загнать, нагодувать,
Неначе люди тії сплять.
Заснули, добре, знать, заснули,
Святу неділеньку забули,
Бо дзвона вже давно не чуť.
Сумують комини без диму,
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть.
Під хатами поміж садами,
Зашиті в шкуру і в смолі,
Гробокопателі в селі
Волочать трупи ланцюгами
За царину — і засипають
Без домовини; дні минають,
Минають місяці— село
Навік замовкло, оніміло
І кропивою поросло.”*
Тарас Шевченко, “Чума.”

Для пророків не існує завіси часу. Для нас вона з'являється, як результат нашої байдужості і забуття. А потім час карає за безпам'ятство і все повторюється знову.

Рік 1928-й. Восьмий рік більшовицької влади. Останній рік НЕПу. Але про це в Україні ще ніхто не знає. Лише наркомзем Шліхтер пробує заглянути в майбутнє: “...Прирост населення идет так быстро, что к 1935 году Украина будет иметь новый излишек людей трудового возраста около 5 млн. чел. Уже сейчас встанет вопрос об использовании мест приложения труда приблизительно 10 млн. крестьян.”

Біологічна сила українського народу, який після всіх лихоліть історії відновлював свою кількість, непокоїла товариша наркома. І не тільки його. Колективізація села мала на меті ліквідацію одноосібного селянського господарства. Тим самим,

за задумом кремлівських можновладців, знищувалась економіко-соціальна база українського націоналізму і українське питання з розряду політичних переводилось на фольклорно-етнографічний рівень.

Власне сама колективізація починалася як елемент більш жорсткої фіскальної політики стосовно села. Вже навесні 1929 року за несплату податків було описано майно майже 18 264 селянських господарств, з них 8 012 продано на торгах, а до кримінальної відповідальності притягнуто 1 150 селян. Як відомо, колективізацію в Україні планувалося завершити восени 1931 або весною 1932р. Але незабаром до місцевих парторганізацій надійшов лист ЦК КП(б)У з вимогою прискорення темпів колективізації і завершення її восени 1930 року.¹⁾

21 травня 1929 року вийшла Постанова Ради Народних Комісарів СРСР «Признаки кулацких хозяйств». Керуючись цим документом, до «куркулів» можна було віднести будь-кого, навіть міського жителя. Але найчастіше питання: «Хто куркуль?» вирішувала «трійка» у складі представника ГПУ, голови сільради та парторґа. По всій Україні протягом колективізації було розкуркулено 750 тисяч родин, або 4 мільйони чоловік.²⁾ Десятки тисяч були вислані за Урал. Не оминула лиха доля і наших сіл. Прадід Яни Вольвач був розкуркулений за те, що у нього була машинка для шиття чобіт, пара коней. В селі Мар'ївці був «розкуркулений» селянин Гордій Борисов, у якого було 5 дітей. Білан Михайло Фролович (теж мав 5 дітей) був оголошений куркулем за те, що у нього була ручна віялка і маленька стара хата – все це вважалось багатством.

Масове голодування селян почалося у грудні 1931-го і тривало до вересня 1933 року. Голод лютував довгих 22 місяці. Причинами мору не була погана праця селян, засуха чи ранні морози. Виступаючи 11 січня 1933 р. на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) з промовою «Про роботу на селі», Сталін визнав, що врожай 1932 р. був вищий за попередній рік.³⁾ Хто лишився живий, хто пережив ці страшні часи, стверджує: врожай був, зібрали хліб і городину. У 1932 році Україна зібрала 20% загальносоюзного врожаю хліба, виконавши 30% хлібозаготівель всього СРСР.⁴⁾ Зібрали, але все це відібрали, все до останньої зернини, до останньої квасоліни. «Забрали все, що можна з'їсти» – свідчать люди. Найголовнішою причиною голоду були непосильні плани хлібозаготівель, які планомірно викошували цілі села. *«Мы сознательно пошли на голод ибо нам нужен был хлеб»* - зізнавався пізніше К.Ворошилов.

7 серпня 1932р. виходить Постанова РНК СРСР «Про охорону соціалістичної власності», яку в народі назвали «законом про 5 колосків». За нею та Постановою від 22 вересня «про класовий підхід до Постанови від 7 серпня» було засуджено мільйони людей. Власне «5 колосків» – це умовний критерій. Часто для покарання було достатньо просто побачити людину на полі.

Далі постанови та розпорядження посипалися одне за одним:

18.11.32р. - постанова про репресії і переобмолот.

22.11.32р. - створення комісій по «чистці» партактиву.

24.11.32р. - розпорядження про штрафи за невиконання

плану.

Під час голоду селян змушували здавати на рік: 200 яєць, 10 кг м'яса, 200 літрів молока. Хто ухилявся від праці на колгоспних полях - штрафували на велику суму. За несплату продуктового податку забирали все господарство. Забирали домівки і великі з них здавали під магазини та кінотеатри.

26.11.32р. - виходить постанова про застосування репресій «як знаряддя подолання опору хлібоздачам.»

1.12.32р. - постанова РНК УСРР про заборону в с/г районах торгувати картоплею і про перевірку наявності фондів картоплі в колгоспах.

3.12.32р. - про заборону торгівлі м'ясом і худобою у всіх районах Київської, Вінницької, Чернігівської та майже всіх районах Дніпропетровської, Одеської, Донецької та Харківської областей.

6.12.32р. - постанова РНК УСРР та ЦК КП(б)У про занесення на «Чорну дошку» сіл, які не виконують плани хлібозаготівель, про вивезення з сільських крамниць всіх товарів, цілковиту заборону колгоспної торгівлі та припинення фінансування колгоспів.

Назви розпоряджень нагадують воєнні повідомлення. Аналіз цих документів не залишає сумнівів у тому, що голод 1932-33років, організований московським керівництвом ВКП(б) був соціальною і національною війною російського імперіалізму проти українського народу, адже колишня територія УНР з 1920 року була окупована військами більшовицької Росії з усіма правовими та соціальними наслідками. Для проведення в життя політики геноциду російські більшовики та рекрутовані з місцевих люмпенів активісти керувалися настановами своїх вождів: *«Реквізиція хліба у куркулів – не грабіж, а революційний обов'язок»*

перед робітничо-селянськими масами." 5).

Як наслідок виконання "революційного обов'язку" – смертність на селі уже за перші 6 місяців 1932 року перевищила звичайні показники на 150 000 чол.⁶⁾ Та це не зупиняло будівничих "світлого майбутнього":

8.12.32р. - з'являється лист ЦК КП(б)У з вимогою вилучення в населення і знищення жорен та ступ.

10.12.32р. - розпорядження про проведення у 1933 році "чистки" партії.

15.12.32р. - про заборону завезення промислових товарів у села, які не виконали план хлібоздачі.

24.12.32р. - лист ЦК КП(б)У про вивезення в 5-денний строк всього колгоспного фонду зерна, в тому числі і насінневого в рахунок хлібоздачі.

31.12.32р. - постанова РНК і ВУЦВК УСРР про єдину паспортну прописку.

Це, останнє в 1932 році розпорядження добре ілюструється "батьківською" турботою Харківського обкому партії, який 25.01.1933р. заборонив голодуючим селянам виїжджати за межі України (див. додаток №7). Харківська область (до складу якої входив і наш район), підлягала особливому контролю. В деяких місцях на кордоні з Росією стояли війська.

Те покоління, яке пережило страшні роки колективізації, вже покинуло цю землю, постаріли і діти часу голодомору. Коли ми розпитували їх, багато не могли говорити без сліз. Так, Ольховик Петро Іванович не міг сказати слова за сльозами, а було йому в той час всього 5 років. Інший житель с.Северинівка теж Ольховик Іван Гаврилович пам'ятає час, коли він ще зовсім малим ховав двох своїх улюблених голубів, бо їх батьки хотіли вбити, так як нічого було їсти.

Найстрашнішим було становище дітей. Лікарські обстеження дошкільно-ясельної мережі за 28.07-2.08.1933р. дають таку інформацію: "(...) В Мар'ївці більшість дітей остільки слабкі, що більшість часу перебувають у ліжках (...) " 7). Масова смерть дітей до 3 років була вже звичною. За підрахунками вона сягала 50% і більше до загальної кількості померлих. Діти мріяли тоді про рятівний шмат хліба. В с.Мар'ївка у селянина Іванова Степана в сім'ї було 2 дітей: хлопчику – 9 років, дівчинка молодша за нього. Весь час вони благали свою маму: "Дай хлібця, хоч крихітку!". Спочатку голосно, а потім все тихіше. Діти від голоду осліпли. Мати пішла на поле збирати примерзлу гнилу картоплю, а коли прийшла додому з цією торбинкою їжі –

всі були мертві. Так, від голоду померли і двоє дітей (Сергійко і Павлик) в сім'ї Сиротенків та їх дідусь: "Такі легенькі були, коли клали в землю" – казала їх мати Домна Іванівна. Поховали їх неглибоко – в садку, бо не було сили

Одна з жертв голоду в с. Михайлівка

копати звичайної могили. В тому ж селі Мар'ївка вимерла вся сім'я: 6 дітей, батько й мати. Першою вмерла мати, потім один за одним всі діти і батько. Хата стояла пустою, доки не завалилась. Таких хат у нашому селі було багато. Дітей намагались рятувати. І тих, хто вмирав прямо на дорозі, і інших, котрих батьки з відчаю кидали, відвозячи в місто (Див Додаток №4). Але вмирали діти і в дитячих будинках та лікарнях. Були в селах так звані "патронати". Один з них був і у нас, в Северинівці. В Сумському обласному архіві зберігся документ:

"Акт про те, що патроновані діти Северинівки не ходять в школу через те, що ходять в одних платтях, білизни не мають, одні штани, деякі ходять без штанів, не миються, їсти нема що. Зав. патронатом: Богданова. Складено цього акта 11 березня 1935 року лікпомом Сиротенком Григорієм Савичем."

І ще із архівного запису:

"До Сумнародосвіти – не можемо прийняти патронованих дітей, ніде жити, їсти і без одягу ті, що є 4 дітей."

5 травня 1935 року (без підпису)."

Це вже був 1935 рік, а становище людей залишалось тяжким. Результати голодомору довгий час давалися взнаки. Дослідникам ще належить провести велику роботу і по підрахунку жертв неоголошеної війни, і по пошуку біографій місцевих "Робін Гудів". Адже не тільки зі смертю боролися наші земляки: в околицях Панфедорівки діяв повстанський загін братів Пугачів. боролися і северинівські "куркулі" з місцевими комунарми, а Северин Захар Павлович разом з односельцями у 1930р. підняв

бунт, розгромивши правління колгоспу. Проте, що могли зробити поодинокі сміливці, коли проти них був увесь окупаційний апарат більшовицької держави, підсилений армією, НКВД і, чого гріха таїти – страхом і апатією мільйонів потенційних жертв. Про масштаби цієї боротьби свідчить уривок із виступу одного з підручних Сталіна, секретаря ЦК КП(б)У Менделя Хатаєвича: *“Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграла війну.”*

Коментарі, як то кажуть, зайві...

Наведений на початку книги уривок з твору Т.Шевченка якнайточніше ілюструє ті часи. І хоч написаний він у ХІХ столітті, але якимись струнами своєї великої душі геніальний Кобзар застерігав нас від червоної чуми століття ХХ-го. Століття боротьби, розтоптаних життів, але не втраченої пам'яті і віри.

Про жажливий злочин репресивного режиму проти українського народу повинна знати і завжди пам'ятати наша молодь. Хай розкажуть їм про це батьки, вчителі, поділяться з людьми своїми спогадами дивом уцілілі очевидці. І тоді, можливо, менше знайдеться тих, хто професійно проливаючи сльози над мертвими, нічого не робить для того, щоб зупинити сучасний геноцид – духовний, який вже стукає у наші двері.

Дні Скорботи і Пам'яті – подія всенародна. Нехай страшна біда сімдесятирічної давності спонукає нас до роздумів про те, що можна зробити із волелюбним і працелюбним народом, якщо він не має власної держави або має антинародний режим. Нехай пам'ять про невинно убієнних голодом-геноцидом буде світлою і вічною.

¹⁾ Комаров В. Радянська модернізація України (1928-1938). // Історія в школі. - № 11-12'2002. - С. 20-25.

²⁾ Ткаченко Б. Під чорним тавром. – Лебедін: "Білий лебідь". – 1993. - С.58.

³⁾ Сталін Й.В. Твори. -Т.13.-К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР. -1951.-с. 215-216.

⁴⁾ Комаров В. Вказана праця. -С. 23.

⁵⁾ Ленін В.І. ПЗТ. -Т.36.-С.408.

⁶⁾ Довідник з історії України (А-Я). - К.: Генеза, 2001. - С. 167.

⁷⁾ Державний Архів Сумської області (Далі - ДАСО.) ФР.3682, оп.2, спр.2. арк.176.

СПОГАДИ СВІДКІВ

Спогади жительки с. Стеценкове (Королівщина) Коломієць Ірини Терентіївни.

"Мені було 9 років, коли нас "розкуркулювали". Забрали 2-х коней, корову, сівалку, батьків повбивали, хату спалили. Залишилася я одна, сестра, вийшовши заміж в с.Северинівка, забрала мене до себе. Батьків повбивали за те, що не хотіли йти до колгоспу. Кожного дня проводилися збори, на них вирішували, кого розкуркулювати і кому, але розкуркулювали не всіх, тільки тих, хто не хотів вступати до колгоспу.

Батьки посилали дітей у с.Стецьківку по брагу, в брагу додавали потерте бурячне насіння (замість муки) й на сковороді, змазаній свічкою, випікали маторженики. Ходили на поля збирати картоплю, яка залишилася з минулого року. З неї варили кисіль.

Врожай був хороший, але хліба не давали. На базарі продавали "холодець" з мертвих людей, різаних дітей. Біля кожної лавки стояли юрби голодних, пухлих людей, які висмикували з рук куплений "холодець".

Ночами приїздили солдати та забирали людей, не говорячи куди.

Більша частина чоловіків пішла в Курськ обміняти різні речі на харчі.

Під час голоду померли:

с. Васюківщина:

Романов Остап Іванович, помер під скирдою жита,

с. Стеценкове:

Стеценко Євдокія Іванівна, Лукич Дмитро, наївся колосків і помер, Стеценко Мотря Федорівна, семеро її синів і дочка, Стеценко Євдокію Пилипівну, засудили за колоски, відправили на заслання, потім повернулася, працювала на кухні. На кухні людей кормили отруєною їжею.

В с. Линтварівка чоловік пішов у Курськ обміняти речі, жінка порізала двох дітей і посолила в діжці. Чоловік прийшов з Курська, дізнався, про це, зарізав її й сам покінчив життя самогубством."

Спогади жительки с. Северинівки Гупал Марії Єгорівни.

"В 1932 році почали всіх розкуркулювати і зганяти в

колгоспи. У нас була велика сім'я: семеро дітей, мати й батько. Коли прийшли до нас розкуркулювати, то мати плакала, не давала нічого. Вона була у відчаї, бо їй треба було годувати семеро дітей. Але її ніхто не слухав. У нас забрали швейну машинку, корову, позабирали курей (курка знесла яйце і те забрали). Потім нас вигнали з хати. Ми жили на вулиці, а вночі тільки залазили у вікна щоб протопити грубу і зварити хоч з чого-небудь їсти. Пам'ятаю, як забрали і вивезли "куркулів": Семена (прізвище не пам'ятаю), який жив там, де зараз школа, і Северина Захара Павловича. Багато людей було арештовано за те, що вони збирали колоски. Пам'ятаю, як арештували Стеценка Григорія на 6 років, тоді він і помер.

Під час голоду головою колгоспу був Северин Андрій Пилипович.

У голод померли:

Горзій Петро Єгорович (мій брат). Йому було 3 роки. Він не їв нічого декілька днів. А коли батько приніс м'ясо (щось на зразок котлет, в якому було видно людські нігті), він наївся і через декілька годин помер.

Горзій Поліна Яківна (моя мати) - померла від сипного тифу і голоду. І ні матері, ні брата не дав поховати голова колгоспу.

Воропай Макар Іванович, який був убитий Кошоленком.
Марченко Настя і Юхим."

**Спогади жительки с. Миколаївка
Журило Оксани Іванівни.**

"У нас була велика сім'я - 10 дітей. Я була найстарша. Батька посадили в тюрму за несплату податків. Головою був Божко, секретар Гончаренко. Від голоду я ходила вночі по кукурудзу, де мене дуже побили. Як кого вловлять з кукурудзою, то забивали батогами до смерті. Збирали на полі весною мерзлу картоплю і буряки, а тоді дуже боліли животи. Їли маторженики із сорга. Менший брат опух і помер. Мати - теж. Залишилися самі. Старші брати втекли на Дніпробуд, там і вижили. В селі Миколаївці померло від голоду більше половини людей. Нікому було й ховати. В 1933 році ввели податки на зерно, яйця та м'ясо. А де ж те зерно було взяти? Просили, щоб можна було після урожаю здати, так голова і секретар забрали з хати кроваті та подушки. Оштрафували на багато, що прийшлося останні посуд та одяг віддавати, залишились голі."

**Спогади жительки с. Вербова
Кузнєцової Мотрі Полікарпівни.**

"У 1932 році урожай був хороший. У нас у сім'ї було 15 дітей, і всі вижили. Коли прийшли розкуркулювати, то забрали двох коней, вози, муку, а корову залишили. Так що ми голод пережили. Але сусіди наші вимирали цілими сім'ями. Пригадую, як баба Федора заховала свою пайку у коноплі, а граки її з'їли.

Ходили на ланку полоти буряки. Там давали пайку хліба (400 г.), схожого на макуху.

Все вивозив Сталін до Росії. Там і голоду не було. А у нас: глянеш на село, а там усі пухлі від голоду. Хліба було повно на полях. А де він? Забрали..."

В голод померли:

Очкаленко Михайло.

Очкаленко Григорій.

Волкова Векла.

Іван Юхимович (прізвище не пам'ятаю).

Некрасов Михайло Павлович.

Гаречев Павло.

Гаречева Параска.

Гаречева Дуня.

Бідненко Григорій."

**Спогади Борисова Михайла Пилиповича,
с. Северинівка. Записано 20.03.1997р.**

"В селі Линтварівці в 1933 році бабуся Крикуненко зарізала свою онучку. Їй було приблизно 8 років. Вона й засолила її в діжку для того, щоб було що їсти. Коли дізналися про це в сільській раді, то діжку забрали, а бабу засудили.

На хуторі Раки, що по Білопільській трасі, люди жили зажиточно. Їх примушували ходити до колгоспу, але люди не хотіли. Для них ввели великі податки, вони спочатку платили, але потім, як грошей не було, їх "розкуркулили". На цьому хуторі було 40 чоловік і в результаті голодомору всі люди померли.

В селі Мар'ївка нікому було хоронити померлих від голоду. І деякі люди, щоб не лежати на дорогах чи дома після смерті, йшли на кладовище і там помирили. За рішенням сільської ради була створена похоронна бригада. Цим людям видавали по 500 гр. хліба. І ця бригада закопувала людей напівживими (щоб заробити побільше хліба).

В зв'язку з нестачею продуктів харчування, для того, щоб прожити, у весняно-літній період люди збирали листя і коріння

лопуха, кропиви, шолуху від проса, терли і одержували муку. Брали гнилу картоплю в Стецьківському спиртзаводі, змішували з мукою і випікали маторженики, і таким чином виживали.

Люди, у яких був кращий стан здоров'я і мали які-небудь цінності, їздили в райони Росії: Курськ, Тьоткіно, Глушкове, де не було голоду, обмінювати одяг на харчові продукти для того, щоб вижити.

Марія Корніївна Дмитренко, яка живе в селі з 1929 року розповіла мені, що в будинку Прянішнікова з 1929 по 1935 рік

002. СЕКРЕТНО

О П Р А В Д А

участе продовженням я виявленних случаев трудоедства и людоедства в районах Харьковской области.

По состоянию на 10/VI-1933г.

Всего парково продовженнями - 61 район области с общим количеством населенных пунктов - 607.

Выявлено за период с 1-го по 10-е июня случаев трудоедства и людоедства - 33 по 21-му району области.

Всего зарегистрировано в области случаев трудоедства и людоедства, включая и последние десятидневку - 245 по 41-му району.

НАЧАЛЬНИК
СЕКРЕТНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ОТДЕЛА /ОСИПЕН/

УПОМОЧЕННИЙ /ГУБАРЬВІЧ/

(тобто під час голодомору) був санаторій для єврейських дітей. Вона там працювала прибиральницею, мила посуд. Дітей годували 6 разів на день. Їжа була дуже доброю. Дітей було більше 100. Ніякою роботою вони не займалися. Підлога в будинку кожного тижня натиралася яєчним білком і в о с к о м . Начальником санаторію, який належав Харківському міському партії б у в Островській.

Вспоминают очевидцы. // Призыв. - №9 1993. - С. 19.

З сім'ї Марії Корніївни залишилась тільки вона одна, а було 18 дітей. Всі вимерли від голоду. Вона згадувала, як приходили забирати зерно, забрали все, навіть борщ із печі. Железняк Олександр забрав у тюрму за схований кілограм

зерна.

В 1933 році на току біля віялки стояв чоловік – говорили: "Пожежник", а насправді він слідкував, щоб люди не брали в рот ні зернинки.

Розкуркулили: Крикуненка Андрія Михайловича.

Померли від голоду: Тихонова Ганна Іванівна та її чоловік, два Михайличенки, Тихонова Ліда."

Спогади жительки села Вербове Суярової Дарії Єгорівни.

"В 1932 році до нас прийшов голова сільради Сирота Андрій Іванович, щоб розкуркулити. У нас забрали кобилу, плуг, інше майно. Батько не хотів йти в колгосп, але брати не послухались його та вступили до колгоспу. Сестра виїхала в Росію. А батько пішов робити на завод ім. Фрунзе, я з матір'ю – на підсобний город від заводу. Там давали суп три рази на день, а батьку на заводі давали пайок – 800 г хліба і нам з матір'ю теж по 400 г. Так що ми в голод вижили.

У голод померли:

Сирота Захар та його рідні: Ганна (дочка), Андрій та Тимош (сини).

Ковалько Михайло і Андрій.

Некрасов Павло та Ілля (брати), Михайло.

Померли троє з родини Саистунів, Пилип і Оришка.

Прізвищ не пам'ятаю: Андрій, Кіндрат і Дуня (дочка), та ще 4 чоловіки."

Спогади Кекіни Надії Іванівни, 1913 р. н. с. Мар'ївка. Записано 25.05.2002р.

"Серед активістів були: Кекін Іван Олексійович, Лювшин Іван Миколайович - "комсомольська ячейка". Людей виганяли з хат, дітей викидали просто на сніг. Я заступилась за дитину, мене ще б трохи і засудили - допоміг секретар, а в селі-уповноважений, Іван Пилипович. Нам казали, щоб ішли в колгоспи, немов краще жити буде. Мій рідний дядько лазив на горища, щоб забрати все до останнього. Дядько звали Севастян Дем'янович. Він із жінкою почув якось ніччю, як у когось у ступі товкли. На другий день прийшли і забрали останній чувал зерна, корову і гусей.

Ходили на заробітки, працювати заставляли, а їсти не давали, люди мерли, як сарана. Тих хто помер, кидали у яму і присипали землею.

Гановна Євдокія Степанівна мала дівчат 3 р. і 5 р., загукала у піч, вони поморилися, вона їх і поїла. Хлопці робили в колгоспі, якимсь один помер, так вони його сирим з'їли, а сказали що поховали. Коли люди дізнались про це то вбили їх.

Весіканець Іван Пилипович привіз на все село 2 мішки картоплі, роздав усьому селу і сказав: "Робіть що хочете." В кінці 1933 р. у колгоспі збирали урожай одні жінки. Іван Пилипович підбадьорював людей що все буде гаразд, допомагав усім. Клепав нам коси, співав."

**Спогади жительки села Северинівка
Матері Меланії Іванівни.**

"Пам'ятаю, як голодували люди, їли кору дерев, помирилися з голоду. Їздила підвода, збирала людей і кидали на віз мертвих, а часом живих, які ще не вмерли, але лежали без руху. Тим, хто збирав і закопував цих людей в спільну яму, - платили гроші.

В нашій сім'ї ніхто не помер - врятувало те, що продали корову і ті прикраси які були. Хлібом ділилися з сусідами - часом ті віддячували одним-двома яйцями. Так і вижили.

Пам'ятаю, як Іванченко Пилип Трохимович - йому було 6 років, пас корів, що залишилися в селі, і люди давали йому-хто що міг. Дитина трохи з'їдала, а останнє несла додому і по крихті ділила. Всі вижили."

**Спогади жительки села Северинівка
Шаповал Ольги Єгорівни.**

"Народилась я 28 квітня 1917 р. в бідній родині. Мала брата Павла і сестру Марію. Родину нашу розкуркулили і відібрали житло. Все майно вивезли - це робив Павло, прозивали його "Зубатий".

Під час голоду моя мати Горзій Параска Яківна померла у лікарні в с. Стецьківка і була похована там же. Голод був жорстокий. Ми ходили на Стецьківку набирали брагу варили її і їли. Ходили в с. Парне на початку весни збирали картоплю яка зосталась у землі, цю картоплю варили і робили з неї млинці.

Ходила в сільську школу. В школі варили їсти самі по черзі. Пам'ятаю, як мої сусіди тікали від голоду з села. Їздили на ярмарки - продавали все, що могли.

В колгоспі вирощували майже все. Працював клуб і знаходився він там, де зараз тракторна бригада. Головою колгоспу був Северин Андрій Пилипович. За його жорстокість його хотіли вбити, та, не вийшло. Щоб люди не збирали зерно -

в колгоспі вирощували курей і пасли на полях.

В церкву, яка стояла в Рогізному, у ті часи ходили молитися за своїх родичів із Стецьківки, Кровного, Шарапівки, Миколаївки.

Під час колективізації були розкуркулені:

Северин Степан Захарович і його брат Северин Павло Захарович..

Горзій Савелій Павлович.

Северин Антоніна Гаврилівна."

**Спогади жительки села Северинівка
Тригуб Лідії Романівни.**

" Люди були пухлі, худі і дуже в селі мерло. Я ходила боса, збирала мерзлу картоплю під Степанівкою, влітку вибирали та їли кропиву, бур'яни, висадки. Їх мололи на млинці. Буряки сирі жарили. Крали від голоду все, що було під рукою. Я ходила на поле, збирала колоски, а коли принесла їх додому, то сусідка заявила в суд і матір забрали до "участка" розбиратися. На щастя міліцію вдалося переконати, що житні колоски - з нашого городу.

До війни ми жили на бугрі біля першого ставка, де зараз мешкають Литовченки. Поряд було кладовище, де ховали людей, в тому числі і померлих від голоду. Там поховані мої рідні: Северин Петро і Северин Зоя, Северин Дарія Петрівна. Садиба мого діда Северина Гаврила Павловича знаходилась там, де зараз живуть Стеценки. Діда мого розкуркулили в 30-х роках, забрали з хати і вислали на поселення до Росії в м. Івано-Вознесенськ."

**Спогади жительки села Северинівка
Богдан Пелагеї Григорівни, 1924 р.н.**

"Дійсно, на старому кладовищі Северинівки в голодомор 1932-33рр. хоронили людей. Моя мати Богдан Софія Петрівна померла і похована в садку біля хати, де я зараз живу. Пам'ятаю, як розкуркулювали родину Ярмаків. Вони жили в хаті, де зараз шкільна майстерня. Під час голодомору з Харкова прибуло багато молоді в будинок Прянішнікова.

Їли млинці з кропиву, кінського щавлю, кору, дохлу конину. Старша сестра приносила патоку. Ходили в Степанівку по гнилу картоплю. Їли її, а вона була з червами. Ще за роботу на ланці мені давали 2 шматочки хліба.

Добре пам'ятаю, як ходили комсомольці з щупами¹⁾ і

ковіньками. Шукали зерно в землі чи в копиці соломи чи деінде. Розпорювали іноді подушки і знаходили.

Сім'я батькового брата Стеценка Сидора Петровича вся

Богдан Софія з дітьми незадовго до смерті

вимерла від голоду. У нього було 11 дітей і всі вони померли... У нашій родині було четверо дітлахів і всі вижили, бо батьки мали корову."

"Шуп – загострена металева палиця, іноді зазубрена. Ним намацували і витягували сховане в чувалах зерно – під землею в дворах, садках, городах, у скирдах і т.д.

Спогади жительки села Северинівка Крикуненко Олександри Григорівни, 1914 р.н.

"В село приходили, або приїжджали на возах уповноважені і забирали курей, поросят, хліб, все,

що здумається. Ми викопували ями в землі і туди ховали зерно, м'ясо: курей, гусей, качок.

Коли ми жили в Линтварівці, то я була свідком того, як якась жінка поїла двох своїх дітей. Там дуже велика смертність була: люди блукали худі, пухли... На моїх очах виснажена людина шукала щось поїсти, знайшла і відразу ж померла. Ходили по кукурудзу аж у Стецьківку, а там міліція ганяла, або розстрілювала на місці.

В ті роки із самих Горнів і до Линтварівки тягнувся хутір. Тоді біля Линтварівки було кладовище. Зараз його немає – самі горби позалишалися. З цього хутора люди переселялися до Васюківщини. За Горнами і до Сум тягнувся хутір Казбани, а біля с.Постольного – хутір Шарapi. В с.Рогізному була церква. Я ще туди паски носила."

Спогади жительки села Северинівка Лапенко Ганни Дмитрівни, 1922 р.н.

"Спочатку ми жили в с.Кровному на вулиці Заріччя. В ті часи більшовики ходили по селах і призначали молодих хлопців, щоб викачували хліб із селян. Наш батько – Заголуйко Дмитро Іванович помер від голоду, але вижили всі ми – четверо дітей. Під час голодомору ходили через Северинівку на поля, рвали колоски і на ходу їли їх. На полях робили вишки для спостереження.

Хліб ховали у гній, у сніг, у землю, ховали у печах, але їх розбивали і вибирали все до зернини. Хлопці-комсомольці ходили із залізними штирями і перевіряли у землі. Батько і мати не в силі були тримати корову і віддали її родичу, а той продав її а гроші забрав собі. По селу ходив розкуркулювати голова Випірайленко. Під час розкуркулення у нас забрали коня, зброю.

Люди на вулицях падали від голоду і на них уже не звертали ніякої уваги – всі звикли. В кінці села мешкала велика сім'я. Коли серед дороги впав кінь, діти цієї сім'ї тягали м'ясо додому і коли пройдеш мимо хати – запах трупного м'яса чути. Невдовзі вся сім'я вимерла від отруєння м'ясом."

Спогади жительки села Северинівка Ольховик Віри Терентіївни, 1924 р.н.

"Спочатку жила в м. Білопільлі. Закінчила білопільську залізничну школу. Жили біля станції. Під час голоду дітей водили в їдальню, щоб нагодувати. Батько працював на залізниці змазувальником. Мати померла. Хліб видавали по картках. Тим, хто працював на залізниці, видавали пайки (хлібом)."

Спогади жителя села Северинівка Радька Андрія Капітоновича.

"Жили спочатку в с. Стецьківці. Батько працював у домашньому господарстві, а мати ходила на колгоспну роботу. Невдовзі батько помер від голоду.

Навпроти нашої хати жив Шовкопляс Панас Мелентійович. Комуністи розкуркулили його за те, що він не хотів вступати до колгоспу. Забрали меблі з хати, січкорізку, коней.

Я відвідував школу у селі Радьківка. Вона розташовувалась у будинку одного селянина, якого розкуркулили ще раніше. Згодом у с.Стецьківці закрили і стали розбирати церкву. На той час я вже ходив до школи в сусіднє село Рибці. До нього від Стецьківки було чотири кілометри і по дорозі було страшно ходити – могли вбити і з'їсти".

Геннадій Іванущенко

Спогади жительки с. Васюківщина

Стеценко Ганни Леонідівни, 1928 р. н.

“Пам'ятаю, як навесні 1932р. всіх жителів нашого села, у тому числі й мою матір, Білокур Дар'ю Петрівну, почали насильно заганяти в комуну. Всі жителі села опиралися цьому, говорячи: “В комуну піти – в пекло душу віддати”. Щоб загнати людей в комуну “батраки” (так називали селяни злодіїв, які грабували їх) забирали у людей все, що можна, вимітаючи до останньої зернини, забираючи всю худобу, яка була у дворі: коней, кіз, а також птицю. На порятунок не було ніяких надій.

Люди пухли від голоду і помирали прямо на вулицях. Бог милував нашу сім'ю – в ній ніхто не помер. Щоб вижити, ми їли все, що бачили: кропиву, кінський щавель, липову кору і різні бур'яни. Особливо важко було взимку.

Були випадки, що матері їли своїх дітей. Так у Линтварівці жінка з'їла трьох своїх дітей.

І взагалі, жahlivi то були роки, мабуть страшніші, ніж II світова війна.”

Спогади жительки села Васюківщина

Стеценко Ольги Федорівни, 1923 р. н.

“Народилась я в селі Казбани. Під час голоду була уже підлітком. Ніколи більше в житті я не бачила стільки смертей.

В нашому селі жила сім'я Горбачових, які їли дохлих коней, собак, але голод здолав і їх. Те ж саме трапилось із сім'єю Варух – слабкі і пухлі від голоду вони всі померли.

Моя мама рятувала від голоду не тільки свою родину, а й допомагала сусідам, даючи їм кисле молоко. Важкі то були часи, оскільки забирали все з господ: їжу і одяг. Траплялись випадки, що забирали і дерево, яке лежало біля двору.

Не знаю, яким дивом у нас не забрали корови, а забирали ж свої. Пам'ятаю, це був Ольховик Олексій Архипович та ще декілька чоловік, яких вже й забула, як звали. Ще рятувало те, що мати працювала в колгоспі і приносила невеличку пайку: скибочку хліба і миску супу.

Батько мій ухилився від вступу до колгоспу, але після погроз, що вишлють до Караганди, мусив скоритися.”

Спогади жителя села Северинівка

Завгороднього Івана Федоровича, 1924 р. н.

“Голод пам'ятаю дуже чітко. Почався він від того, що радянська влада забирала все у людей. Створювали колгоспи,

Голодомор 1932-33 років

куди насильно заганяли селян. Присилав і до нас Северин Андрій Пилипович, голова колгоспу, комсомольця, щоб розкуркулити. Грозилися, що викинуть з хати.

Хліба на полях було достатньо, але коли зібрали урожай, то все вивезли до Росії. У нашому селі співали таку пісню:

«Повстаньте голі і голодні

Беріть у руки рогачі

Женіть кацапів з України

Бо повивозять всі харчі...»

Дуже багато померло у Северинівці. Ідеш вулицею, а чоловік лежить – рот розкритий... Мертвий значить. Чимало падали прямо по дорозі на роботу. Приходили люди з інших сіл у пошуках чогось їстівного. Ніхто їх не рахував, ні живих, ні покійників. Одного ранку виходимо на вулицю, а під нашими ворітьми лежить незнайома жінка мертва. Тут недалеко її і похоронили.

Пам'ятаю, як розкуркулили батькового дядька – Завгороднього Андрія Петровича. Збереглася його хата по вул. Калініна. Сам він відсидів 10 років таборів, повернувся в село і помер у 1970-х роках. Його могила на новому кладовищі, що біля школи.

З інших розкуркулених бачив Северина Захара Павловича. Це був міцний господар, справжній трудяга. Мав велику пасіку, добре доглянуте хазяйство. Все забрали комуняки, а його розстріляли.”

**Спогади жительки с. Северинівка,
Пономарьової Олександрії Андріївни, 1922р. н.**

“Я жила тоді в с. Северинівка, де закінчила 8 класів. Батько був поміщиком. Йому присудили 10 років за те, що не підписав документ про здачу зерна. Мати віддала всі коштовності, які були в сім'ї, щоб його відпустили. Село Северинівка мало тоді лише 36 хат. Понад шляхом людей хоронили в канавах. Пам'ятаю, що розкуркулили Терешка з Королівки, який мав 10 дітей. Був випадок у 33р., коли на полі молотили і Воропай Макар щось сказав проти колективізації. Його відразу вбили активісти.

З Северинівки були розкуркулені жителі: Северин Фадей Минович, 1901 р. н., та Северин (не пам'ятаю ім'я), якого називали Васильок, Северин Захар Іванович, який мав 30 вуликів. Його відправили на Соловки. Одного разу розкуркулювачі зайшли до вбогої хатини, де жила старенька

бабуся. Знайшовши в неї мало зерна, вони забрали і щойно спечену картоплю."

Спогади жителя с. Северинівка

Пономарьова Семена Івановича, 1921р. н.,

"Я жив у с. Бездрик. Мав 3 братів і 2 сестри, які в 1932 р. померли з голоду. Сам дивом уцілів, спав на подвір'ї, їв що дадуть, вважаю, що закінчив „університет голодомору." В с. Северинівка було 5 лавок: в Івана Назаровича Ольховика, в Северина Гаврила, в Богдана Фірса Івановича, яких за це і розкуркулили. Ще розкуркулили Ярмака Миколу, в якого було 4 сина: Михайло, Олексій, Грицько та Свирид. Останній розводив свиней, за що і поплатився. Микола мав майстерню, сівалку, клуню, молотарку, немалу територію, яка була огорожена. Все майно забрав колгосп."

Спогади жительки с. Северинівка

Ярмак Марії Григорівни, 1920 р.н.

"Наша сім'я спочатку жила на Херсонщині. Під час голодомору 1932-1933 років людей насильно заганяли у колгоспи, а тих, що не хотіли туди вступати, обкладали великими податками. Врожай був добрий і ще тоді люди між собою говорили, що голод радянська влада зробила штучно.

Мені тоді було 13 років. Спочатку накладали податки і люди платили, а згодом стали вдруге і втретє присилати з району активістів-заготівельників. Коли повторно забирали хліб, люди стали ховати його в ямах. Потім землю присипали. Примудрялися ще ховати в колодязях, на берегах річок. Коли термін здачі хліба, оголошений владою, минав – будь-кого могли відправити до Сибіру за приховування. Тому часто потайки відвозили зерно до Дніпровського лиману і висипали у воду. Так рятувалися від виселення, але швидше знаходили смерть. Ті люди, які голодували, їхали в Росію і вимінювали на базарах одяг: хустки, сорочки, а також золоті прикраси (сімейні реліквії) на зерно.

Мій батько: Куєвда Григорій Львович робив плотником. В нашій родині було 20 пудів ячменю. Батько й каже матері: "Давай все зерно продамо, а то мене посадять у в'язницю". А мати говорить: "Якщо продамо, то всі помрем від голоду". Тоді ми заховали зерно і завдяки цьому вижили. Але багато людей тоді мерло... Їх вивозили санчатами на цвинтар.

Моя мати: Куєвда Параска Терентіївна (на фото) була

дуже пухла, але вижила.

Ночами НКВД забирало людей – їздив по селу "чорний ворон". Пам'ятаю, як вночі забрали одного дядька – кравець був. Потім продавця, вчителів...

Коли в 1945 році ми переїхали до Северинівки, то біля нашої хати стояли стіни колишньої колгоспної конюшні, а біля неї був сарай розкуркуленого Ярмака. Його хата збудована у 1903 році, а наша в 1900-му. Біля неї в садку поховано чотирьох людей: в тому числі зять і онук розкуркуленого Ярмака. В нього було 3 дітей: два сини і одна дочка.

В Северинівці у мого свекра Ярмака Григорія Павловича було три гектари землі, корова, кінь. Хазяйнували самі. В сім'ї було 9 дітей: 7 синів і 2 дочки. Брат свекра Ярмак Микола Павлович жив у хаті, де тепер шкільна майстерня. Біля хати була комора і погріб (тепер шкільний).

Коли по Северинівці стали ходити комсомольці з щупами, - прийшли і до мого свекра, пограбували. Вивезли не тільки зерно. Забрали коня, корову, сіялку, різний інвентар (лопати, граблі, сапи), кожухи, вигребли навіть квасолію. Погріб з картоплею опечатали. Як треба в колгоспну їдальню, так прийдуть, відімкнуть, наберуть і знову зачинять."

Спогади жительки с. Северинівка

Ярмак Катерини Іванівни, 1924 р. н.

"В нашій сім'ї було 6 дітей. Пам'ятаю, як прийшли нас "розкуркулювати" комуністи місцеві: голова колгоспу Северин Андрій Пилипович, Северин Карпо Гнатович – злий був, драв з людей три шкури. І третій з ними – теж Северин, тільки ім'я не пам'ятаю. Кличка його була "Пашкович". У нас вони забрали зерно, коня, корову, вигребли квасолію. Витягували одяг. Пам'ятаю, як мама натягувала на нас – дітей по 3 – 5 одягів, щоб не забрали все.

У школі діти були дуже голодні і пухлі. Вчителька Катерина Миколаївна іноді просила в нас шматочки скоринки для своїх двох маленьких дітей. Приносила за це копійки.

В селі був патронат.

Багато людей помирало від голоду. Найбільше мерли на хуторах по Білопільському шляху. Ці хутори тягнулися аж до Линтварівської дороги. В одному з них жив Купріян, який, мабуть, збожеволівши від голоду, їв людей. Протягом 1932 – 1933 років

населення цих хуторів майже все вимерло. Хто вижив – їх переселяли в Северинівку і Васюківщину, інших – на Степанівський завод. Давали допомогу на новобудову, але це було вже перед війною. Взагалі під час голоду населення дуже зменшилось, діти не родилися.

З розкуркулених пам'ятаю Северина Захара Павловича. У нього була велика сім'я: 5 хлопців і 5 дівчат. Активісти відібрали в них клуню, пасіку, город зайняли під колгоспні парники. В хаті розрубали стіну і зробили з неї гараж для колгоспної полуторки.

Незважаючи на голодне життя, не пам'ятаю, щоб люди крали одне в одного. Але було інше: на кладовищі було багато поховань, росли вишні. Люди пиляли вишні і хрести, тягали додому і ними топили... Крім кладовища (старого северинівського) покійників хоронили по садках – кожен свою рідню в себе.

Від голоду рятувалися тим, що їли зілля різне, мерзлі буряки, картоплю і всякий непотріб. А ще, як були сили, ходили в Кацапщину, село Кульбаки. Там міняли одяг на продукти.

Багато людей блукали селом у пошуках їжі – свої і чужі. Пам'ятаю Матерія Семена Семеновича, який жив раніше біля школи. Був у пальті з шинелі, типу мадярської. Не курив, а нюхав тютюн. Приходив до нас і мама його годувала."

**Спогади жительки села Рогізне
Юнак Тетяни Федорівни, 1919 р.н.**

"Народилася в с. Степанівка, де закінчила десятирічку. Батько - учасник I Світової війни пробував торгувати дьогтем, сірниками, сіллю. Після його смерті все забрали в колгосп. Відняли також плуга, реманент. Комсомольці (хлопці й дівчата) ходили зі щупами – шукали зерно, а мама ховала його у кладовці, підірвавши дошку в підлозі.

Від голоду я була дуже пухла – ледве вижила, а мама, Варвара Яківна померла. Залишилось нас 2 сестри і брат. Брат – Варуха Герасим Федорович згодом теж помер від голоду. Старша сестра захворіла черевним тифом і осліпла.

Їли коріння, озимину, мерзлу картоплю, листя, колоски, робили галети з бур'яну. Ходили під Северинівку на поле по горох, але звідти нас ганяли наглядачі. У нас жили мої подруги, з якими я пізніше вчителювала – Анна Захарівна і Доміна Василівна. Їхні родини було "розкуркулено".

Від голоду померли: Вольвач Герасим Якович і його

дружина, Овсюченко Ілля, Варуха Микита Миколайович, Жиренко Прокіп, Сизоненко Ілля.

Трупи вивозили візками, а зимою санчатами на кладовище під Головашівку. Маму, як померла, забрали на Суми і більше ми її не бачили."

**Спогади жительки села Рогізне
Симоненко Марії Ісламівни, 1928 р.н.**

"У Шарапівці жив активіст Саенко Терешко, який розкуркулюючи, бив горщики з картоплею. У Прохвятила Василя Івановича залишився з господарства один півник – і того забрав. З "куркульських" хат здирав кровельне залізо. З розкуркулених пам'ятаю Зоренко Дарію з Линтварівки.

Хоронив мертвих Лавушкін Андрій. Збирав трупи, возив і скидав у викопану за ставком яму. Рахувати не вмів і говорив: "Мені їхати ще і ще і ще" – так багато було померлих. Під'їжджає до чоловіка і тягне на воза, а той ще живий та проситься: "Не тягни, може мене ще хто нагодує і я оживу..." Тут нагодилась жінка, яка ішла на ланку. Нагодувала млинцями з липи та кропиви і він піднявся.

Всюди по радгоспу валялися мертві – ідуть на роботу і падають. Пам'ятаю, як померли в голод Хвостенко Поля, багато дітей.

У матері були пухлі ноги, а батько ходив у с. Кияницю на завод. Там давали трохи потерті з хліба і макухи та патоки. Так і вижили."

**Спогади жительки села Северинівка
Горбачової Тетяни Степанівни, 1928 р.н.**

"Найстрашніший злочин часів сталінізму – штучний голод 1932-33 рр. В ті часи був дуже високий урожай хліба, але люди, які працювали в колгоспах, хліба не отримували. Держава все вивезла в Москву, Ленінград. Селяни залишилися без їжі, зате російські робочі не голодували. Селяни ходили в Росію вимінювати одяг на хліб. Харчувалися зеленню (кінський щавель, курятина"), робили млинці з кропиви, сушили липову кору і потім пекли млинці. Їли сирі цукрові буряки. Весною збирали на полях мерзлу картоплю. Багато вимерло людей... Була виділена бригада, яка збирала мертвих, а потім десь закопувала. Часто, де знаходили мертвого – там і закопували: край дороги, на городах.

Біля Северинівської зупинки було село Карабовщина.

Всі люди вимерли. Залишився один чоловік – Купріян. Він запрошував людей на нічліг і ті люди пропадали. Згодом люди дізналися, що він різав постояльців і їв людське м'ясо.

Ми жили на хуторі Казбани, по Білопільській трасі. Моя мама (Наталя Данилівна, 1901 р. н.) в ті часи була пухлою від голоду. Батько помер і лежав у домівці три дні, бо нікому було викопати яму, щоб поховати. Троє дітей були в яслах. Коли б бригадир колгоспу не допоміг, то і я б померла. Він відвіз мене у ясла і там мене виходили лікарі.

Багатодітні родини брали своїх дітей, щоб ті не померли від голоду, виводили на ринок і залишали їх там.

Через рік за другим урожаєм людям почали давати зерно. В голод померли:

Горбачов Степан Павлович – мій батько.

Горбачов Петро Павлович – його брат.

Горбачова Мотря – братова жінка.

Горбачов Федір Петрович – їх син.

Білокур Михайло Давидович.

Стеценко Герасим Михайлович.”

☞ Курятиною в нашому селі називають вид трави, яку обчищали і їли.

Рецепти “страв”, якими користувались голодуючі сім'ї.

1. Липову кору спочатку сушили на лежанці. Потім товкли в ступі, просівали і місили в теплій воді, тоді пекли коржі. Коржі були білі, пишні, але ковтнути їх було не можна.

2. Кропива, кінський щавель. Рвали, варили в чавуні, воду тоді одціжували, товкли качалкою і потім пекли коржі.

3. Весною, коли орали землю в колгоспі, виорювалась мерзла картопля. Люди тоді її збирали, мили, сушили, товкли в ступі з водою, розмішували і пекли млинці. Вважалось гарною на ті часи їжею.

(Записано зі слів Горбачової Тетяни Степанівни)

Спогади жительки села Мар'ївка

Скачедуб Наталії Яківни, 1917р.н.

“Народилась я в селі Мар'ївка. На Лукеринковому хуторі, у сім'ї звичайного сільського господаря. В нашій родині було одинадцять чоловік.

У Мар'ївці була контора біля старого клубу. На Киричковому хуторі, у Дундунковій хаті була сільська рада, а у

Дунченковій хаті, по сусідству із Дундуками, був пологовий будинок. Власники цих будинків під час колективізації були розкуркулені. У селі також працювало 3 лавки.

На хуторі Ягорів (де зараз новий магазин) була пошта. Між Киричківським і Лукеринковим кутками знаходилась школа, (біля знака “Мар'ївка”), від якої залишився тільки погріб - школу розібрали німці навесні 1942р.

По Мар'ївській сільській раді налічувалося три бригади: Линтварівська, Кардашівська і Мар'ївська. Також була свиноферма, (де зараз будинок Артюхів).

У 1930-х роках почалася колективізація, але охочих записуватись до колгоспів було мало. Коней у колгоспах не вистачало, тому люди орали землю волами, коровами, або копали лопатами. Молотили і скирдували теж вручну. На людей накладали тяжкі податки.

Коли приходили розкуркулювати сталінські активісти, люди ховали все, що можна було сховати: засипали муку попелом, заливали пшоно водою, засовували зерно, картоплю в піч. У більш заможних забирали коней, млини, круподерки, олійниці та домашнє майно. Найчастіше їх висилали на каторгу до Сибіру.

1932-го року в сім'ю Скачедубів прийшов лютий ворог - голод. Із одинадцяти чоловік нашої родини до кінця року померло четверо, а в 33-му – ще дві сестри.

Були випадки людоїдства: у Линтварівці, коли сім'я з'їла трьохрічного хлопця – над нею вчинили суд.

Люди вмирили на кожному кутку. Ховали без домовин - накинуть якусь ганчірку на лице і закидають землею. Коли пішли великі дощі, то трупи вимивало водою і вони пливли вулицями села.

З весною наступало деяке полегшення: з'являлася трава, потім колоски. З буряків пекли “солодушки”, пекли млинці – в тісто затовкували свиріпу, солому.

Незважаючи на голод, знесилених колгоспників щоранку виганяли на роботи, змушуючи відробляти норму.

Голодували й сусідні з Мар'ївкою села та хутори: Линтварівка, Щекенівка, Шарапи, Кардашівка, Раки. У селян з хутора Раки: Зінченка і Левка радянська влада конфіскувала вітряк. Грабували більшовики ці села найбільше тому, що вони знаходились на шляху Суми - Білопілья. Через те і жителі в них голодували більше. Внаслідок цього х. Раки вимер майже повністю.

Вже після голоду, у 1935 році селянам стали видавати по 2 ц. зерна, але це вже мало що могло поправити – села стояли пустою. Так, у Мар'ївці після голодомору налічувалося 72 порожні двори, 50 дворів мали по одній душі жителів і в 22 дворах поселилися "дачники"- переселенці з інших країв."

Спогади жителя села Рогізне

Сотниченка Івана Михайловича, 1921 р.н.

"Народився я в с. Яструбиному Білопільського району. Тут же ходив і до школи до 1938 року.

У 1933 році навесні ми з старшим братом, рятуючись від голоду, пішли шукати хліба у Курщину. Батько допоміг нам влаштуватися на свиноферму, пасти поросят, і ми стали заробляти по шматку хліба для матері і для меншого восьмирічного брата. Але це не допомогло і мама та брат Сашко невдовзі померли від голоду. Батько одружився вдруге. Мачуха нас любила. Вона тримала корову і це підтримувало сім'ю.

Розкуркулювати приходили активісти в шкіряних тужурках, забирали все, що можна було забрати. Мати (це було ще до її смерті), 6 кілограмів пшона, висипала в чавун і залила водою. Так зберегла трохи їжі для дітей... Розкуркулили наших сусідів Сотників. У них була крупорушка на кінській тязі. Її забрали, а родину вивезли на Соловки. Також у нашому селі розкуркулили Стецькових за те, що вони були власниками лавки.

Людей гинуло більше, ніж собак холодною зимою. В Україні лютував голод, а поряд, у Росії його не було. Люди, які могли прорватися із зони голоду, ішли в Росію шукати хліба і там рятувалися. В Росії були закроми картоплі і багато хліба.

У 1950 році наша сім'я переїхала в с. Рогізне, вірніше перейшли ті, хто вижив."

Спогади жителя села Рогізне

Криводуба Івана Яковича, 1924 р.н.

"Під час голодомору в 1932-му і 1933-му роках Сталін робив викачку хліба, розкуркулював людей. Для цього по селах розсилали активістів.

Люди ховали хліб у печах, закривали попелом. Блукали пухлі від голоду. Мерли на ходу. Весна 1933 року видалась дощовою: трупи пливли по вулицях.

Під час розкуркулення у людей забирали все, що можна було забрати істивно.

Їли все, що можна було з'їсти. Товкли солону, коріння

дерев. Ходили на роботу до рогізнянського радгоспу, щоб заробити на шматок хліба. По дорозі співали пісні:

*"На панщині пшеницю жала
Упала в полі й більш не встала..."*

Хто не хотів іти в колгосп – по того вночі приїжджав "чорний ворон" і забирав назавжди.

В той час у Рогізному остаточно закрили і потім розібрали церкву Івана – Воїна. У цій ганебній справі були задіяні Миколаївський і Кровненський колгоспи, які прислали своїх робітників. Із залишків церкви побудували ферму, яка скоро завалилася. В селі говорили, що то була кара Божа.

У 1946 – 1947 роках голод повторився, але масштаби були меншими, ніж у 33-му. Виживали частково тому, що вже мали досвід переховування продуктів і приготування "голодних" страв. Люди здебільшого ходили по хліб у Хотінь. Там видавали 1 хлібину на 5 днів."

Спогади жительки села Кардашівка

Мартиненко Ганни Іванівни, 1922 р.н.

"У нашій сім'ї було 5 чоловік, з них 3 дітей. Під час колективізації, коли треба, наприклад, було зарізати поросля, то треба було ховатися, щоб не забрали активісти. Під час голоду, звичайно вже не поросят їли, а шолуху товкли, картоплю мерзлу і кропиву. Зерно від "гостей" ховали під підлогу.

В наших сусідів померло від голоду 2 дітей: дівчинка і хлопчик. Поховали їх біля яблуні, перед хатою. Хоронили померлих також і в городах, бо не було сил нести на кладовище.

По дрова в ліс ходили чоловіки з села, зібравшись гуртом. Але рубати самовільно заборонялося, тому ходили вночі і ховали дрова в сніг."

Спогади жительки села Рогізне

Янченко Тетяни Трохимівни, 1923 р.н.

"Народилась я в с. Руднівка. У нашій сім'ї було 4 дітей, батько, мати і бабуся. Бабуся, Янченко Векла Остапівна, померла від голоду. І не тільки вона. Бувало йдеш дорогою, дивишся – одні трупи лежать. Йшли до Росії міняти одяг на їжу і не доходили... Сестру мою: Янченко Євдокію Трохимівну з дому послали по щавель. Вона йшла дорогою, зайшла в садок, зірвала вишню і її за це вбив Денисенко."

Нашу сім'ю не розкуркулювали. Батько тільки кобилу віддав у колгосп, а сам не пішов, бо сліпий був. Спочатку його

засудили нізащо. Потім випустили. Їли ми дохлу конину, яку закопувало колгоспне начальство, а люди сиділи і дивились, поки вони роз'їдуться, потім виривали і тягли додому. Але варити було небезпечно – забороняли топити печі. Якщо дим іде – значить якась їжа є. Могли прийти з сільради і забрати.

Розкуркулювали сусідів: Кириленка Івана Івановича, Денисенків. Робили це активісти: Харченко Володимир Васильович, Куриленко Андрій; комсомольці Пороскун і Красуля із Склярівки убивали деяких розкуркулених прямо в хаті. Вони забирали у людей все: у сусіда – Головченка Максима кабана вкрали, а коли він прийшов відбирати – його вбили.

Ходили ми у Стецьківку до заводу по брагу, по лушпу з-під проса. По дорозі рвали лободу. Брали все, що бачили."

**Спогади жительки м. Суми
Руденко Ніни Тихонівни.**

"Жили ми в с. Нижня Сироватка. Нашу сім'ю, а також сім'ї моїх сестер: Безпальчої Наталії та Хоменко Євдокії були розкуркулені. У сім'ї Тищенко нас було 6 дітей, мати і батько. У сім'ї сестри (Безпальчої Наталії) яку, розкуркуливши, вигнали з хати, померли від голоду дід, чоловік і 2 дітей.

Моя мама займалася шиттям, була тяжко хворою. Батько працював фельдшером, у 1937 р. його вбили за віру. Сім'я наша дуже бідувала. Була коза, але її вкрали. Комуністи відбирали хліб, навіть з печей витягували. Урожай був хороший, але все забрали. Приїжджали підводою і витягували з погреба картоплю, старе сало. З хліва забрали коня.

Колективізацію проводили так: з ранку приходять активісти і забирають людей в штаб. Там їх допитували, де хліб схований, били, а потім садили до погреба. У нашому селі побудували довгий сарай, щоб туди зганяти корів і коней, забраних у людей. Проте не було кормів і худоба дохла.

Багато померло наших сусідів. Залишились пусті хати. Зайдеш у хату, а вони мертві лежать. Або вулицею йдеш, а воно сидить мертво під забором...

Їли все, що попадалося. Качани – пусті з кукурудзи та насіння буряка мололи вручну на муку. Поряд були ясла, і я ходила туди просити лушпиння з смітника."

**Спогади жительки с. Васюківщина
Крикуненко Антоніни Григорівни, 1923 р. н.**

"Народилась я в с.Северинівка. Наша сім'я жила по

теперішній вул. Калініна. Батько і мати робили наймитами у Штанька Миколи Федоровича. Було нас 6 дітей і, коли батька розкуркулили і вигнали з хати, то нас пожаліли сусіди. Вони віддали під житло свій сарай.

Розкуркулювать ходила "реговська бригада": Шовкопляс Василь Федорович, Шовкопляс Григорій Федорович, Северин Роман Петрович, Северин Дмитро Григорович. Першого дня забрали все хазяйство: свиню, коня, машинку, корову, зерно, курей. Наступного дня теж прийшли і побачили курку, що сиділа під хатою і неслася. Почекали, поки знесеться і забрали курку і яйце.

Так поступали з багатьма людьми. Декого з розкуркулених я пам'ятаю: Богдана Сергія Фірсовича, Білокур Никанора, Черненко Марію, Крикуненко Софію – у неї було 3 дітей (2 дівчинки і 1 хлопчик). Потім їх забрали у приют.

Люди терли зерно на муку, муку мішали з водою і пекли млинці. Це вважалось доброю їжею, але багатьом вона було недоступна. Ми їли дохлу конину, яку викопували з скотомогильника, кінський щавель, липову кору, кропиву, забудьки. В нашій сім'ї померли від голоду два мої брати: Горзій Павло, 1924 р.н. і Петро, 1928 р.н.

Були в людей величезні воші. Часто пухли ноги, потім лопались і гноїлись. По вулицях ходили діти і вимінювали їжу за намиста, стрічки, одягу. Ще пам'ятаю випадок, як старша сестра зарубала меншу. Іншого разу було таке: дівчина ходила на буряки і їй дали пайку хліба. Дорогою вона не зчулася, як з'їла. Коли прийшла додому і глянула на своїх голодних братиків і сестричок – з розпачу повісилась."

**Спогади жительки с. Северинівка
Северин Віри Тимофіївни, 1924 р. н.**

"В сім'ї було шестеро. Нас розкуркулили, забравши при цьому весь хліб. Перевіряли палками, щипцями чи нема більш захованого. Так робили з багатьма. У батька Ольги Тимофіївни (сусідки) навіть піджак забрали.

Мати ходила до Росії міняти одягу на їжу, бо в Росії голоду не було. По дорозі бачила сотні трупів з вузликами. Вона поміняла одяг на відро дрібної картоплі і хлібину. Так і жили."

Спогади жительки с. Мар'ївка

Баранець Олександри Микитівни, 1920 р. н.

"Ходили активісти, забирали картоплю, борошно, корів, коней, птицю. У нашій хаті була невелика яма і туди батьки ховали потроху борошна і картоплі, щоб було хоч дітям їсти, бо нас було троє. Батько сторожував на фермі і приносив молоко та хлібину, яку розділяли на місяць.

Навесні, коли сходив сніг, вночі ми ходили на поля по мерзлу картоплю. Дома її змішували з відходами борошна, добавляли незабудків і пекли млинці.

Під час колективізації у нас забрали корову, двоє поросят, сім курок, дев'ять качок та десять кролів.

З розкуркулених пам'ятаю Крикуненка Андрія Михайловича, у якого забрали 2 корови, 5 свиней, коня."

Спогади жителя с. Мар'ївка

Некрасова Михайла Герасимовича, 1925 р. н.

"Під піччю у нас було насипано багато зерна. Його наглухо заклали цеглою. Але ходили активісти з місцевого населення і все розбивали, забирали зерно і навіть те, що було наварено в горщиках, викидаючи на дорогу.

Люди їли гнілі буряки, які знаходили на полі, коржики з кропиви – "кропив'яники". Врожай у ті роки був добрий, але Сталін наказав усе забрати.

На місці дачі біля Лучанінових у 1932 р. була хата. Там жив Перець, уся сім'я якого вимерла від голоду."

Спогади жителя с. Рогізне

Коноваленка Григорія Васильовича, 1926 р. н.

"Коли пішли чутки про голод, то люди зерно ховали в ями. Потім ходили активісти з залізними палицями і забирали все підряд, виливали наварені супи, борщі. А коли приховане зерно селяни везли на помел, то біля млина сиділи хлопці – комсомольці, років 16-17 і забирали зерно, били їх. Голодні люди брали сумку через плече і ходили просити їсти. Були випадки, що люди їли своїх дітей. Ходили по полю, збирали мерзлу картоплю.

Коноваленко Марія Тимофіївна, 1927 р.н. розповіла, що у неї був менший брат п'яти років і від голоду в нього опухло лице. Вона пам'ятає, як шкіра у нього лопалась і гнила, а він сидів, відривав шматочками і їв."

"Спогади активіста"

Під такою умовною назвою ми вирішили помістити в цю книгу свідчення людини, яка безпосередньо проводила колективізацію – Паневіна Леоніда Івановича. Пишучи мемуари¹⁾ про "буремну комсомольську юність", колишній михайлівський активіст бажав цим самим посприяти вихованню молодого покоління. Що ж, надамо йому таку можливість.

Спогади стосуються не тільки сіл Михайлівки та Северинівки, а й хуторів: Гриценкове, Левковський, Парфенки, Перехрестово, Чугаї, Солодкий, Марфенки та інших населених пунктів, "ощасливлених" сталінською ласкою.

Автор зазначає, що перший СОЗ було організовано у 1928 році.

Називає він і прізвища "куркулів", чий майно і земля були забрані до нього. Це Чугай з хут. Парфенки – з матеріалів його хати побудували клуб і магазин. В ньому пізніше, в 1933-му

Активісти с. Михайлівка 1933р.

юний комсомолец завідував торгівлею, наївно дивуючись, чому голодні селяни минають цей заклад, наповнений такими делікатесами, як, цитую: "толька, сельди, красная икра, крабы, соль, конфеты..." (с.24а). От хто користався з його послуг, так це заїжджі партійні функціонери.

В будинку іншого розкуркуленого: Зіновія Гриценка розмістили контору СОЗа. З хати його однофамільця і товариша по нещастю – Гриценка Андрія зробили будинок Михайлівської сільради. Садибу іншого жителя Михайлівки – Мальованого віддали під гуртожиток для вчителів. «Аналогічно було с кулаками проведено и в Севериновке, Васюкившине, Парном и др. хуторам» - бадьоро рапортує активіст. Аналогічно – значить

так, як про це розповідають інші свідки.

Є дані і про стан господарства Михайлівського колгоспу «Правда»: «на полях бур'яни, на свекле море долгоносиков, лошади голодны и многие висели на ремнях, а без ремней ложились и подняться не могли. Продолжались хлебозаготовки и сбор денег по подписке на займ, а также и коллективизация». І трохи далі про людей: «во многих домах от голода умирали дети, старики и помочь им было невозможно»(с.25). А голод був, виявляється, від того, що люди хліб та інші продукти «прятали». Мабуть було від кого.

Автор бідкається, що на 16 сіл і хуторів нараховувалось тоді 5 комуністів, а роботи – непочатий край. Проте партія, як відомо, завжди була сильною своїм зв'язком з «масами». Список активістів по селах Михайлівської сільради більш ніж достатній: «Снаговский В.Ф., Соромля С.Ф., Северин А.Ф., Лященко С.В., Дрозд, Ф.И., Карпенко В.У., Чугай И.Ф., Трофименко Ф.Н., Гречаниченко Д.В., и от Сумского горкома партии: Зискин, Чарторийский, Ткаченко И.Ф., Чернов, Поляков, Каце С.С., Шулер Б.В. Активно участвовали в коллективизации и все мы – комсомольцы.» Всі ми, це: Северин Михайло, брати Шовкопляси з Северинівки; Сизоненко Михайло, Литовченко Федір, Постольний Павло з х. Парного, Шевченкового, Казбанів; Чеховський Іван, Петрушко Ніна, Чеховський Микола, Рекуненко Ольга з Михайлівки.(с.с. 19-21).

Досить об'єктивно мемуарист описує факти опору колективізації, особливо з боку селян х.Гриценкового та замаху на активістів у Северинівці. До речі Северинівським колгоспом ім.Ворошилова керував тоді Северин Андрій Пилипович. Михайлівський к-п «Правда» очолював Чугай Іван Григорович, а головою к-пу ім Димитрова (с. Парне) був Гриценко Д.Ф.

Яскраво описано в спогадах і стиль та умови роботи активу: «Много раз кулаки и провокаторы делали свое темное дело и добивались того, что за ночь лошади разбирались обратно и навязывались новые и новые собрания, и соответствующий невроз: на что особенно тяжело реагировал секретарь парторганизации Карпенко Владимир Ульянович. Он так расстраивался, что часто... падал в обморок и стрелял с револьвера вверх и все мы вокруг него были в отчаянии и в ответ соответственно мстили кулачьё и тем, кого подозревали...» (с.20).

Не будемо коментувати наведену цитату, зазначимо лиш те, що комсомольцем Леонід Іванович став у 14 років, як, мабуть

і інші його ровесники – розкуркулювачі. А вже на 1938 рік під чуйним керівництвом місцевої парторганізації «доріс» до секретаря Сумської міськради. Така собі «школа комунізму».

» Воспоминания ветерана комсомола и труда, члена КПСС с 1939 года, персонального пенсионера – Паневина Леонида Ивановича – «О детстве, юности, учебе, трудовой и общественной деятельности, относящихся к 1922–1987 годам». (169 с., машинопис.)

Спогади жителя м.Суми

Горзія Олексія Костянтиновича, 1923 р.н.

«Народився я в с.Северинівка. Свідомо пам'ятаю події, починаючи з 1928 року. В селі було 2 вітряка, круподерки, лавка у Богдана, олійниці. Землі люди мали в середньому по 10

гектарів. Деякі сім'ї жили заможні. Пам'ятаю садибу Свирида Ярмака (Там, де зараз шкільна майстерня). Попід горою був їхній ліс. Так і називався – Ярмаківщина. Нижче, у ярку були копанки. Там вони вимочували коноплі. Один з

Учні Северинівської школи в урочищі Ярмаківщина, 1928р.

Ярмаків – Григорій мав олійницю. Всю їхню родину розкуркулили під час колективізації.

Розкуркулили також мого родича – Горзія Єгора Павловича. Власне і "куркулити" було нічого, бо жили бідно, тільки й того, що хата під черепицею. Це і стало причиною бід. Прийшли активісти – сім'ю викинули з будинку, хату зачинили. Дітей забрав брат.

Коли почався голод, люди рятувалися, як могли. Їли лободу, трави, розгозу, кропиву. Добре, якщо в кого з людей

залишилися після колективізації корови – виручало молоко. Пізніше, весною 1933-го стали видовбувати на полях мерзлу картоплю, буряки. Ще люди, хто був міцніший, ходили через с. Юнаківку в Росію міняти речі на хліб. Також приходили з інших сіл у пошуках їжі. Помирали - мертвих закопували в садках. В лісі біля Торопильки багато трупів лежало між деревами – їх ніхто не хоронив. Часто падали прямо на дорозі. Їх підбирали похоронні команди. Бувало, що вони, їдучи з одного кінця села в інший вантажили на підводи ще живих людей, щоб потім не повертатися. Дуже багато мерло молоді.

Раніше вздовж Білопільського шляху тягнулися хутори до самої Щекенівки. Навколо Северинівки взагалі було багато хуторів: Грабське, Казбани, Варухи... Зараз їх немає. Більшість населення вимерло протягом 1932-1933 років. Решта переселилася до Северинівки та Васюківщини.

Ще хочу сказати про таку людину, як Матерій Семен Семенович (зараз у його будинку біля школи живуть вчителі). Про нього розповідають багато нісенітниць. Нібито він знущався з наймитів [Див. також Додаток №2 – Г.І.]. Але це не так. Кожному жителю села він зробив добро, подарувавши якусь частку свого майна. Знаю випадки, коли на весілля дарував вулики, поросят, золоті прикраси. Таким чином, ще перед 1917 роком роздав усе своє майно. Жив милостинею. Ходив з торбою по селах. Люди годували його, пам'ятаючи про добро. Помер після 1933 року в будинку для престарілих. Ось так буває: слідчі документи НКВД говорять одне, а насправді було інакше."

Спогади жительки с. Северинівка Улянченко Зінаїди Гордіївни.

"Коли був голод - наша сім'я жила спочатку у селі Степанівці на вул. Горни. Мого діда: Норця Никифора Івановича розкуркулили за те, що мав 2 гектари землі, тримав свиней. Господарство забрали, а його самого вигнали з хати.

Голод був страшений. Люди ходили пухлі, падали посеред вулиці в бур'ян, який нікому було косити – так усі ослабли. У кого ще залишались корови – то їх тримали у сінях, бо в сараях могли вкрасти.

Пам'ятаю один випадок, як привезли жому, - сусідка голодна прийшла і почала їсти, а через деякий час померла. Дуже багато померло людей. Люди падали, як мухи, і спочатку на них ніхто не звертав уваги, а коли трупи починали розкладатись – закопували у ямки невеликі, бо справжні могили

не було сил копати. Так і лежали – наполовину поховані..."

Спогади жительки с. Васюківщина Білокур Анастасії Олексіївни, 1914 р.н.

"Пропагандист, приїхав з міста, де йому давали вказівку, про збирання селян у колгоспи. На це мій батько сказав приблизно так: "Я господар цієї землі і нікуди з неї не піду, нехай, хто хоче той і йде!". Після цих слів його розкуркулили. Родина була приречена. Не витримавши душевних мук, дивлячись, як ми пухнемо з голоду, він покінчив життя самогубством.

Люди мерли, як мухи. Помираючи – дичавили: в одній сім'ї рідна дочка приховала від матері ополоник затірок¹⁾ – цього ж дня мати померла, в іншій - мати і батько поїли власних дітей. По всьому селу ходили голі, обірвані люди, котрі просили хоч що-небудь з'їсти, плакали і помирали на ходу, на лавках, у дорозі, у ярах. Людей кидали в ями, у погребі, а найчастіше – де помирали, там і ховали. По селу ходили активісти, котрі забирали худобу, зерно.

Родина Білокур, фото 20-х років

Селяни змушені були їсти собак, котів, щурів, трупи коней, листя, траву, кору дерев, жуків, комах. Після смерті матері, щоб звести кінці з кінцями, я ходила до с.Кульбаки (Курська область) обміняти речі на яку небудь їжу. Ходила пішки, бо залізниця

охоронялися. Охоронялися і поля. Одного разу приїхали активісти: скошили поле, зібрали пшеницю і скинули в яроч – щоб людям не дісталось.

В голодомор 1932-1933 років з усієї сім'ї вижила тільки я."

Затірка – "їжа", приготована з борошна і води.

НАРОДНА ТРАГЕДІЯ МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

**«Есть человек – есть проблема,
нету человека – нет проблемы»
И.В.Сталин.**

-1-

З-поміж багатьох задокументованих злочинів радянської влади проти українського народу нашу увагу привернула папка "Об'єдиненная камера Сумского народного суда г. Сумы Сумского округа". В ній поміщено документ з промовистою назвою: «Уголовное дело по обвинению Завгороднього Андрія Петровича за куркульський саботаж і злісну нездачу посівного матеріалу»

Основне слідство тривало з 1 по 3 березня 1933 р. Справу вів слідчий Чумак. Життєва трагедія однієї з родин (а таких були мільйони) розпочалася 24 лютого 1932 року засіданням правління артїлі ім.Сталіна. Втім надамо слово самому документу (зберігаючи стиль і мову оригіналу):

«(...)Слухали відчіт бр – рів про мобілізацію посів матеріялу і догляд за коня.

Ухвалили: покласти на бр – рів аби матеріял був зібран повністю до 27.02 в першу чергу засипат самим. Комирника Завгороднього Андрія Петровича за куркульський саботаж і злісну нездачу посів матеріялу та виступи про нездачу хліба як бувшого куркуля з комирника знят і из артїлі вилучит за вороже ставлення до коня. Прохати Сельську Раду пристосуват ему Закон від 7 серпня і справу розбират в Северинівці

Голова / Карпенко /

Секретар / Васюк /

3.03.-33 року.(...)»

ДАСО.ФР.709,оп.1,спр.71,арк.2.

Після цього справу передали до суду. Завгородній А.П. звинувачувався в тому, що не здав 2.25 центнера посів матеріялу та "зів за собою колгоспників" і "як актив подавав поганий приклад" (там же, арк.6-6зв.)

Цікавий матеріал для роздумів про «щасливе колгоспне життя» дає характеристика на підсудного:

«(...) Дана на гр. х. Северинівка Михайлівської с/р Завгородній Андрій Петрович, який до революції жив з батьками, мав гос-во: хату, сарай, комора, клуня, коней 5 штук, коров 2 штуки, землі 22га, кінну молотарку (...) 3 1932 р. мав хату, сарай, садиби 0,55га, корову»
ДАСО.ФР.709, оп.1, спр.71, арк.5.

Як виявилось, підсудний мав 40 років, нижчу освіту, був позапартійним, раніше незасудженим, мав дружину і 4 дітей віком від 1 до 10 років. (Там же, арк.7)

Виправдовуючись перед слідством 2.03.1933 р., він говорив:

«(...) за винного себе не визнаю та пояснюю мені довели 2,25 центнери, а в колгоспі я одержав лише 1.20 центнер, тому я хліба не маю і засипати 2.25 центнери не можу. Я з весни хворів 3 місяці, а зерно давали в колгоспі по трудовнях перші місяці. Мої ж трудовні переважно осінні і разом я маю за рік 302 дні на двоє працездатних»
ДАСО.ФР.709, оп.1, спр.71, арк.7-7зв.

Під час судового розслідування односельці звинувачуваного неодноразово просять його звільнити. В цих зверненнях засвідчувався бідняцький соціальний стан та чесне ставлення до праці Завгороднього А.П. 24 березня з'являється схвальна характеристика на роботу уже колишнього комірника артілі ім.Ворошилова. Органи слідства одержують лист на його підтримку, який підписали дружина звинуваченого Завгородня О. та ще 82 односельці.

Проте це мало вплинуло на слідство, адже для засудження людини до різних видів покарань, аж до смертної кари включно використовували будь-який привід. Достатньо полистати чинний з 1922 по 1959 рік Кримінальний Кодекс УРСР:

ст. 54¹⁴. За контрреволюційний саботаж, тобто за те, що будь-хто свідомо не виконує певних обов'язків або навмисно недбало їх виконує зі спеціальною метою послабити владу Уряду і діяльність державного апарату, застосовується – позбавлення волі на строк не менше як 1 рік, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням при особливо обтяжуючих обставинах аж до вищого заходу соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна.

ст. 58¹. За те, що одноосібники повторно не виконують своїх зобов'язань щодо здавання хліба, або картоплі, або соняшнику державі в установлені строки – позбавлення волі строком не менше ніж 6 місяців або виправно-трудова робота на строк до 1 року.

За ті ж самі дії, що їх вчинили куркульські елементи, хоч би і вперше, позбавлення волі не менш як на 5 років, з конфіскацією всього або частини майна, з засланням, або без нього.

(Уголовный Кодекс УССР. – М.: Госюриздат. – 1950. – 127 с.)

Це і визначило стиль та характер останнього судового засідання виїзної сесії Нарсуду м.Сум в хуторі Северинівка від 22 березня 1933 року:

«(...) В умовах розгорнутого соціалістичного будівництва коли завершається переможний процес Колективізації сільського господарства питання про охорону та зміцнення колгоспного будівництва набуває дуже великого політичного значення. Класовий ворог куркуль та його агентура намагаються зірвати організаційне господарське зміцнення колгоспів послабити й розхитати колгоспне виробництво всякими засобами завдати шкоди і підірвати міць радянської влади. Щоб подолати куркульський опір до тих хто злочинно чинить опір до завдань державного значення та веде розкладницьку роботу в колгоспі необхідно вживати самих найрепресивніших заходів (...)»

ДАСО.ФР.709, оп.1, спр.71, арк.17.

В подібному тоні було витримано і вирок:

«(...) Завгороднього Андрія Петровича за силою 58 ч.2. КК. підвергнути мірі соц. захисту до позбавлення волі в далеких місцях ув'язнення Радянського Союзу терміном на десять років з обмеженням в його правах по п. а), б), в). 29 арт. КК після відбуття кари терміном на три роки з конфіскацією майна на 500 карбованців. Судові витрати по справі віднести на бік засудженого (...)»

ДАСО.ФР.709, оп.1, спр.71, арк.17.

Наступна справа датована жовтнем 1937 – листопадом 1938 року Це звинувачення **“Северина Захара Павловича, 1877 года рождения, уроженец и житель хут. Севериновки, Марьевского сельсовета Сумского района, Харьковской области, по соцположению – кулак, пролезшего работать в колхоз и исключенного из такового в 1930 году. В данное время без определенных занятий, судимого в 1933г. по закону от 7-го августа 1932г. на 7л. тюремного заключения.”** Вона є не менш цікавою за попередню. І не тільки тому, що однією фразою з обвинувачення дається вичерпна характеристика...ні, не людині, а добі, в якій вона мала нещастя жити; а й через те, що прізвище Северина З.П., як до речі і прізвища його мучителів, часто зустрічаються в спогадах односельців. Зокрема те, що він мав 10 дітей (5 хлопців і 5 дівчат).

На першому допиті один із свідків (прізвищ називати не будемо) показав, що підсудний **“имел хозяйство 20 га земли, лошадей 5-4шт, коров 4шт, племенного быка, овец 10шт. эксплуатировал батраков, за что в 1930 году был раскулачен, во время коллективизации активно выступал против коллективизации говорил, что колхозы это временное дело, что колхозы долго существовать не будут.”**

ДАСО. ФР. 7641, оп.6, спр.769, арк.7-7зв.

А через деякий час у показаннях наступного свідка фігурують вже такі цифри: **“коров от 15-20 голов (...), свиней от 30 до 40 голов, овец от 30 до 40 голов”.** (там же, арк.11.) Очевидно слідчі, вибиваючи показання у переляканих вже самим фактом виклику в “органи” колгоспників, намагалися завищити “провину” підсудного, щоб мати обґрунтування для суворішого вироку, адже справжня “соціальна небезпека” арештованого полягала аж ніяк не в кількості землі чи худоби: **“В 1930 году весной Северин устроил волюнку, организовал для этой цели всех одиночников хутора Севериновки и Стеценков в количестве 200 человек разбили правление колхоза а также пытался убить меня, но мне пришлось спрятаться на чердак дома правления колхоза”.** (там же, арк. 11зв.) – звітував голова колгоспу і один з найактивніших розкуркулювачів.

Це єдиний задокументований на території Северинівки факт повстання проти системи, яка прирєкла хліборобів на смерть.

Характерною є поведінка підсудного і під час голоду **“Северин в 1932-33 году призывал колхозников к организованному выходу из колхоза доказывал о нерентабельности колхозного строительства дискредитируя политику Партии и Правительство называя коммунистов и активистов оскорбительными словами говоря, что они (коммунисты) загоняют крестьян в колхозы насильно издеваются над ними, колхозники это те же рабы которые выполняют волю коммунистов бессознательно”.**

ДАСО. ФР. 7641, оп.6, спр.769, арк. 3.

39

Сов. секретно

М К Т

1938 года января 14 дня гор. Сумь.

на основании предписания Зах. Нач. Харьковского Облуправления под - Мандра Государственной Безопасности тог. РИЖОМАН от 1938 г. за № 226 и Выписки из протокола № 33 Заседания Особой Тройки УНКВД по Харьковской области от 9/11 1937г., сего числа присяден в исполнение приговор РЫБНИИ МЕРЫ НАКАЗАНИЯ - Р А С С Т Р Е Л над осужденным :

Севериним Захаром Павловичем

Приговор приведен в исполнение в...24...час...мин. в присутствии Пом. Прокурора с соблюдением всех существующих на это правил. -

Северина З. П...... ПРІДАН ЗЕМЛІ.

ПОМ. ПРОКУРОРА.....

ИСПОЛНИТЕЛЬ.....

УЧЕРТЯТЬ СУМ ГО НАИД.....

За логікою слідчих Кудринського і Дорофєєва, Захар Павлович був небезпечний саме тим, що на відміну від інших цінував гідність людини, намагався боротися там, де дозволялося тільки бездумно виконувати розпорядження влади. Зі слів свідків відомо, що він проводив агітацію і серед новоспечених колгоспників: **“дураков Советская власть загнала в колхозы**

как овец где вы работаете не на себе, а на коммунистов, работаете не за хлеб, а за палочки, а сами ходите голодные босые и раздетые от до чего вас довел колхоз.” (там же, арк. 3зв.)

Ще сміливіше він змальовував перспективу: *“Советской власти осталось существовать мало и на случай войны так народ не пойдет защищать свою родину, а повернет свое оружие против Советской власти.” (там же, арк. 5.)*

Звинувачення від 3 листопада 1937 року визнали підсудного винним за статтею 54-10 ч.1 УК УСРС. З цього документу відомо, що Северин Захар Павлович, з 25 жовтня 1937 року перебував під вартою в слідчій тюрмі міста Суми і 14 січня 1938 року був розстріляний згідно рішення “Особой Тройки УНКВД по Харьковской области от 9.12.1937г.”

Так закінчилося життя єдиного сміливця, який наважився повстати проти антинародної влади в період її найбільшої могутності.

ПІСЛЯМОВА

“Під час 1 Світової війни щодня було близько 6.800 убитих. Під час голоду 1932-33рр. в Україні вмирало за день 23.000 людей. Це майже 1000 щогодини, 17 щохвилини, кожні 3,5 секунди вмирала людина...”

ДАСО.ФР.2416,оп.1,спр.1,арк.14.

Навесні, як і завжди прилетіли на Україну лелеки. Вони кружляли над селами, гніздів'я були порожніми, але в'ящі птиці не займали їх. Лелеки не живуть на мертвих садибах. Вони живуть біля людей. Розказують, що були у тридцять третьому в українських селах хати, обліплені білим птаством. Тож у цьому домі ще хтось дихав, ворухився, боровся за життя. По лелеках впізнавали, де залишилися живі...

Україна тридцять третього... Край скелетів, гігантських цвинтарів, край смерті. Біль і страх у нашій генетичній пам'яті. Чи задумувались ми, чому так безкарно вбивали голодом кожного третього – четвертого українця? Чому поодинокі, хай навіть великі за географічними масштабами осередки спротиву не ставали всенародними? Чому при появі уповноважених наші діди слухняно тягли до колгоспу останнього коня, якщо наші прадіди в таких випадках хапалися за шаблю, чи принаймні за сокиру?

Щоб усупільнити власність – спочатку колективізували свідомість. Ми всі родом із тридцять третього, з того червоного пекла, де життя і гідність людини знецінилися до рівня гвинтика – замінять і не помітиш. Де звичайна робота, це: “битва за врожай”, “трудова десант”, “ударний фронт”, де начальник – “батько”, а письменники – “інженери людських душ”(вислів Сталіна).

Ті, хто вижили в тридцять третьому, передали нащадкам не тільки рецепти біологічного виживання. Відчайдушно хапаючись за життя, вони усвідомили нарешті той “вищий сенс”, до якого їх постійно підштовхувала антинародна система: “ляж на дно і не висовуйся”.

А ми ще дивуємось, чому в Україні перевелися Герої...

Ця книга написана дідами і правнуками. Свідками геноциду фізичного і духовного. Сподіваюсь, що не для того, аби сумне минуле ставало нашим майбутнім.

ДОДАТКИ

Додаток №1

“Пісня про продналог”.

Ой, люди, не дарма весь народ сумує,
А великий голова ні чорта не чує.
Наші красні комісари, щож ви наробили,
Із нас кожу поздирали,
Собі галіфе пошили.
Він прикази віддає – продналог давайте
Беріть де хочете, хоч з під нігтів колупайте.
А з чого ж ми почерпнем на ті продналоги?
Хіба підем грабувати край битої дороги.
На дорозі вже хватає сердитого люду,
Приучилися вони до такого труду...
Барахло, худобу тягнуть, скрині розкривають.
А не змовчиш, що скажеш – зуби вибивають.
Розумніють мужики в своєму куточку.
Доки будуть грабувати останню сорочку.
Розумніють мужики, на що це похоже.
Ой, хто ж прийде та його зничтожить.

(За виконання цієї пісні сліпого кобзаря Ляшенка було заарештовано органами ГПУ в селі Ворожба в 1926 році.)

ДАСО. ФР.7, оп.2, спр.42, арк.135.

Додаток №2

“Висновок по слідчій справі № 24 по обв. бувш. Поміщика МАТЕРІЯ Василя Семеновича в злочинній діяльності, передбаченій арт. 54-8 та 54-10 КК УССР.

До революції МАТЕРІЯ В.С. мешкаючи вкупі з своїм батьком мали 170 дес. власної землі та орендували 700 дес., а тепер мали три маєтки, в яких експлуатували робітничу силу в нечуваних умовах і одночасно, з експлуатацією робітників, проводили глумлення над ними, заставляючи їх пропивати і протринькувати на карти вироблені мізерні гроші, працюючи у нього, МАТЕРІЯ. Трапляються випадки, коли цих робітників, навіть, ізбивали.

В часи громадянської війни МАТЕРІЯ всякими засобами допомагав білим бандам, видаючи активних відповідальних робітників, організовуючи навколо себе кулацтво з метою

закріплення на терені України буржуазного строю.

Після установаження на Україні Радянської влади, МАТЕРІЙ довгий час орендував крупного парового млина, який раніш йому належав і був підрядчиком по розробці лісів, теж нечувано

експлуатуючи робітничу силу.

МАТЕРІЙ після прищиплення його заходами Влади в частині обмеження його економічної спроможності переводив систематично антирадянську агітацію, за що раніше заарештовувався, але все ж таки через агітацію прагнув довести селянам про неминучість загибелі радянської влади, а тому

ВВАЖАЮ:

Що переведеним слідством цілком доказано винність МАТЕРІЯ по всіх перелічених пактах обвинувачення, що МАТЕРІЙ за своєї ідеологічної психології і ворожого ставлення до міроприємств Радвлади не може бути виправленим, що до МАТЕРІЯ за таких умов потрібно пристосувати сувору міру соціального захисту, з приводу чого матеріяли по цій слідчій справі слід вважати закінченими, справу спрямувати на розгляд Судової Трійки при колегії ДПУ УССР через Харківський Обласний відділ ДПУ, з клопотанням про пристосування до МАТЕРІЯ Василя Семеновича, як невинного ворога Радянської Влади, найвищої міри соціального захисту – РОЗСТРІЛУ.

МІСЬКПРОКУРОР

/ВОРОБ'ЙОВ/

27 Вересня 1932 року,

м. Суми.”

ДАСО. ФР. 7641, оп. 3, спр. 635, арк. 61.

Додаток №3

«Главврачу 2 Диспансера.

Прошу вас реагировать на следующий факт.

Я работаю врачом в Севериновском медучастке, обслуживающем 17 населенных пунктов в том числе и Михайловку. Отсутствие транспорта не дает мне возможности полностью обслуживать весь участок. Несколько раз я являлся по вызову головы Михайл. с.совета т.Гречаниченко пешком в Михайловку. 23/VII я был вызван т.Гречаниченко в сельраду, но ввиду позднего времени и отсутствия транспорта я в тот день не пошел, так как считал необходимым посетить Рогозьянские дет ясли, где имелись случаи сыпного тифа.

24/VII утром явился десятник из Михайловского сельрады и в качестве арестованного я отправился в сопровождении десятника пешком в Михайловку.

Больным оказался секретарь парт ячейки у которого после бритья получилось раздражение кожи. и партоог у которого было желудочно-кишечное расстройство.

Такое отношение к работе врача на селе со стороны головы сельсовета т.Гречаниченко считаю ненормальным, прошу дать указания о недопустимости повторения таких случаев.

27/VII. 33.»

ДАСО. ФР. 3682, оп.2, спр.2, арк.176.

Додаток №4

«Сов. Секретно.

СЕКРЕТАРЮ.....РПК

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ.....РИКа

(...) Установлены случаи, когда родители привозят и подкидывают детей в городских центрах области или организованно направляют их по железной дороге /большинство подбираемых беспризорных имеют родителей/. В некоторых районах проглядели, что за этими действиями иногда кроется прямая контрреволюционная агитация и работа и что кулачье и прочие контрреволюционные элементы ведут в отдельных селах провокационную работу по организации подбрасывания детей. (...)

ОБПАРКОМ И ОБЛИСПОЛКОМ КАТЕГОРИЧЕСКИ ПРЕДЛАГАЮТ:

1.Разработать ряд конкретных мероприятий для немедленного прекращения отхода и отъезда детей из сел и районов. Установить по селам строгий контроль /особенно по

индивидуальным и кулацким хозяйствам/, не допуская подкидывания и увоза детей из села. Виновных в злостном подкидывании и увозе детей привлекать к ответственности.(...)

П.п. ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ОБЛИСПОЛКОМА

/ШЕЛЕХОВ/

СЕКРЕТАРЬ ОБЛПАРКОМА

/ИЛЬИН/»

ДАСО.ФП.23, оп.1, спр.7, арк.164-167.

Додаток №5

«ВСЕМ СЕКРЕТАРЯМ РПК

Сообщается директива ЦК КП/б/У от 28 июня.

ЗАМ.ЗАВ.СЕКР.ОТДЕЛОМ

ОБКОМА

/ИЛЬЯШЕНКО/

В областной Днепропетровской газете от 26.VI-33г. в речи тов.ХАТАЕВИЧА опубликованы в абсолютных цифрах план хлебосдачи по Украине и по области.

ЦК сообщает к неуклонному руководству, что как всеукраинские, областные, так и районные цифры хлебазаготовок – как самые планы, так и их выполнение – является строго секретными и их опубликование в газетах или брошюрах категорически запрещается.

В печати можно пользоваться только выражением этих цифр в процентах.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП/б/У – КОССИОР

ВЕРНО [підпис]

Тир.75 экз.»

ДАСО.ФП.23, оп.1, спр.7, арк.198.

Додаток №6

«ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1932 года Мая 29 дня г.Белополье.

Я Пом Уполномоченный Белопольского райотдела Харьковского Облотдела ГПУ УССР КИНДЮШЕНКО рассмотрел настоящее следдело за №78 по обвинению гр.ПУГАЧ Василия Ивановича, 1908 года рождения проживающего в хут. Пан – Федоровке Склярковского с/совета Белопольского р-на кулака раскулаченного лишеного права голоса в совершении преступления предусмотренных и наказуемых по 54-10 ст. УК УССР

НАШЕЛ:

Что ПУГАЧ Василь Иванович до революции имел мелко помещичье хозяйство. отец его имел 120 дес. Земли, паровую

мельницу 35 голов крупного скота, сложный сельско - х - инвентарь исключительно эксплуатировал наемный труд, после революции хозяйство Пугача относилось к крупному кулацкому х - ву, после смерти отца Пугача хозяйство перешло в непосредственное владение сыновьям. Пугачу Александру и Василию Ивановичам, которые так-же эксплуатировали наемный труд, в 1930 году на основе коллективизации х-во ПУГАЧА было раскулачено и передано в Артель, брат Александр Иванович и сестра Анна были высланы на Север как социально опасный элемент, сам-же Василий в период высылки збежал и все время скрывался и нелегально появлялся в хутор Пан-Федоров, где встречался со своим братом Александром который бежал с места высылки и в данный момент скрывается.

Занимались агитацией против мероприятий Сов-Власти, а также угрозой активу там самым терроризировали население.

Допрошенный в качестве свидетеля гр-н Ермак Николай Иванович который показал, что Пугач Василий Иванович имел крупное кулацкое хоз-во, совместно со своим братом Александром, исключительно эксплуатировали наемный труд. В 1930 году х-во было раскулачено и передано в Артель, брата Александра и сестру Анну выслано на Север. Пугач Василий Иванович перед высылкой бежал и все время скрывался, нелегально появлялся на территории хутора Пан-Федоровка где проводил агитацию, что колхозы должны погибнуть, потому что они построены из нашего добра которое мы веками наживали, что скоро будет война и мы обратно возвратим себе все что у нас забрали колхозы, а также вместе со своим братом Александром бежавшим из места высылки угрожают активу села тем самым терроризируют население /л.д.№4-5/.

Допрошенный в качестве свидетеля гр-н НЕКРАСОВ Сергей Васильевич показал, что Пугач Василий Иванович имел крупное кулацкое х-во, эксплуатировал наемный труд. В 1930 году х-во было раскулачено и передано в Артель, брата Александра как социально опасного выслано на Север, сам Василий перед высылкой бежал и все время скрывался, при появлении его в х. Пан-Федоровке занимался агитацией против колхозного строительства. Агитировал индивидуальников чтобы не вступали в колхоз, говоря что в колхозе хуже, чем панщина, работай, работай, а тебе ничего не дадут и оставайсь голодный и холодный, а так-же и то что скоро будет война тогда мы вам покажем как раскулачают, и пользуются чужим добром, тем самым угрожает активу села /л.д. №6-7/

Допрошенный в качестве свидетеля гр-н МАРЧЕНКО Степан Федорович показал, что Пугач Василий Иванович имел крупное кулацкое х-во, эксплуатировал наемный труд. В 1930 г. х-во раскулачено и передано в Артель, брата Александра Ивановича и сестру Анну выслано на Север как социально опасного элемента сам Василий перед высылкой бежал и все время скрывался, встречался со своим братом Александром который бежал с места высылки и также скрывается на территории Белопольского р-на. При появлении их в хут. Пан-Федоровка занимаются угрозой активу и агитацией против проводимых мероприятий Соввласти говоря, что ТАК ИЛИ ИНАЧЕ БУДЕТ ВОЙНА И КОЛХОЗЫ ДОЛЖНЫ РАЗВАЛИТЬСЯ И МЫ ПОВЕРНИМ ВСЕ ТО, ЧТО У НАС ОТНЯЛИ /л.д. №8/.

Допрошенный в качестве обвиняемого ПУГАЧ Василий Иванович показал, что хозяйство его было раскулачено и передано в Артель, а его брата Александра и сестру Анну выслано на север как социально опасного элемента, но сам Василий Иванович в то время дома не был, что же касается в предъявлении ему агитации, виновным себя не признал.

Принимая во внимание ряд свидетельских показаний говорящих о его К-Р деятельности, а посему ПОЛАГАЛ-БЫ:

Следдело за №78 по обвинению ПУГАЧА Василия Ивановича направить в Суд Тройки при коллегии ГПУ с ходатайством о заключении обвиняемого ПУГАЧА В.И. в Концлагерь сроком на 5 лет.

ПРИМЕЧАНИЕ:

1. Вещдоков нет.
2. Обвиняемый ПУГАЧ В.И. содержится под стражей при Белопольской Раймилиции и с сего числа перечисляется за ХОО ГПУ.

ПОМ УПОЛНОМОЧЕННЫЙ: /КИНДЮШЕНКО/
СОГЛРСЕН: Уполномоченный: /МАКСИМЕНКО/
УТВЕРЖДАЮ: НАЧ. РАЙОТДЕЛЕНИЯ ГПУ УССР /ГОЛЬДЕРБИТ/
ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПРОКУРОРУ:

Обвинительное заключение утверждаю, с предъявленной мерой защиты согласен

ПРОКУРОР: /ДАНИЛЬЦЕВ/

3/VI - 1932 года

г. Белополье.»

ДАСО.ФР. 7641, оп.3, спр.315, арк.13-14.

Додаток №7

Срочно - секретно

СЕКРЕТАРЮ.....РПК

ПРЕД.....РВК

За последнее время из ряда районов усилились массовые выезды крестьян колхозников и единоличников за пределы Украины. Во многих случаях выезжающие ликвидируют свои хозяйства выезжают в Московскую и Западные области, ЦЧО и др. области «за хлебом». Такие массовые выезды без всякого сомнения организуются врагами советской власти. В прошлом году партийные и советские органы прозевали этот контрреволюционный маневр врагов советской власти. В этом году повторение этой ошибки не должно быть допущено.

Обком предлагает:

1. Немедленно развернуть работу по борьбе с массовым выездом колхозников и единоличников, руководствуясь указаниями по линии ГПУ. Оказать районному ГПУ максимальное содействие в осуществлении этой директивы, выделяя на помощь им лучших коммунистов, комсомольцев и проверенных активистов.

2. Выявить точное количество хозяйств колхозников и единоличников, выехавших из районов, за последние три месяца, отдельно тех, которые ликвидировали свои хозяйства и отдельно выехавших без ликвидации хозяйства.

3. Развернуть широкую разъяснительную работу среди колхозников и единоличников против самовольных выездов и оставления хозяйств. Предупредить их, что в случае выезда в другие районы, они будут высылаться обратно.

4. Запретить сельсоветам выдавать какие либо справки колхозникам и единоличникам на выезд их из района, отдельные случаи выездов допускать только, после тщательной проверки с разрешения Райисполкома.

5. Обязать РВК ограничить до минимума выдачу справок на выезд из пределов района, выдавая таковые в исключительных случаях. Вербовку допускать лишь строго по нарядам НКтруда при чем завербованные могут выехать только после получения справок от Райисполкомов.

Обязать Пред. Райисполкомов под их личную ответственность на выдачу справок посадить ответственных проверенных работников.

6. Проверить работу всякого рода вербовщиков, рабсилы на вывоз за пределы Украины, приняв меры к отстранению от

работы и из'ятию всех подозрительных к - р элементов.

7. Принять меры к прекращению продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющим удостоверений РИКов о праве выезда, или промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины.

8. Обеспечить активное участие и помощь в деле борьбы с массовыми выездами из сел, со стороны транспортного ГПУ, которое обязано следить за недопущением продажи билетов за пределы Украины без особого разрешения на выезд от Райисполкомов и помогать местному аппарату ГПУ в проверке и из'ятии выезжающих.

Транспортным организациям указания даны особо.

В 2-х дневный срок сообщите Обкому, какое количество хозяйств оставило район /по отдельным селам/, и что Вами предпринято для осуществления настоящей директивы.

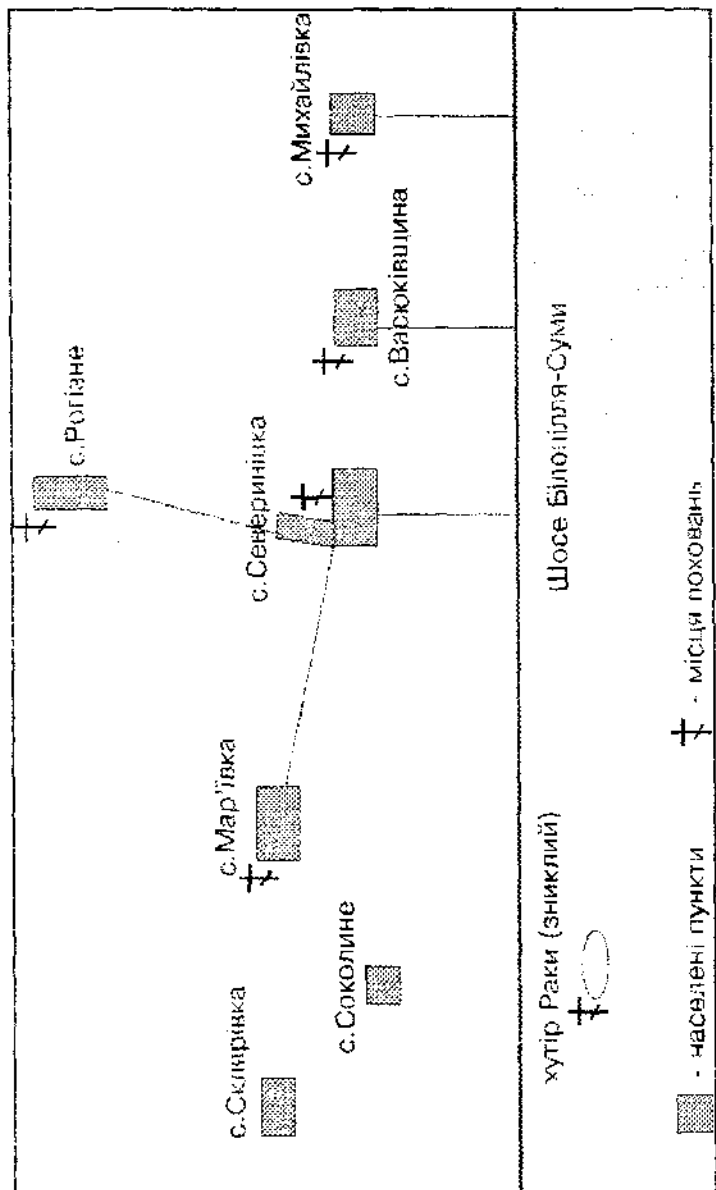
ЗА ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБКОМА КП/б/У /ПРОСВИРИН/

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЛИСПОЛКОМА /ГОЛЫШЕВ/

Тираж - 75 25/1 - 33г. с п.»

ДАСО ФП. 23. оп. 1, спр. 7, арк. 22-23.

Схема поховань жертв голодомору 1932-33рр. по Северинівській сільраді

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький М. Найбільший злочин Кремля. - Лондон.: ДОБРУС. - 1952.-111с.
2. Воспоминания ветерана комсомола и труда, члена КПСС с 1939 года, персонального пенсионера – Паневина Леонида Ивановича – «О детстве, юности, учебе, трудовой и общественной деятельности, относящихся к 1922–1987 годам». (169 с., машинопис.)
3. Голодомор на Сумщині 1932–1933рр. - Суми. : Редакційно-видавничий відділ облуправління з преси. - 1993. - 156с.
4. Голодомор 1921 – 1923років в Україні (Збірник документів і матеріалів) – Київ.: Наукова думка. - 1993.- 204с.
5. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації в кінці 19 – на початку 20 ст. – Київ: Генеза - 1996.
6. ДАСО.ФР.3682, оп.2, спр.2, арк.176.
7. ДАСО.ФР.709,оп.1,спр.71,арк.2.
8. ДАСО.ФР.2416,оп.1,спр.1,арк.14.
9. ДАСО. ФР.7,оп.2,спр.42,арк.135.
10. ДАСО. ФР. 7641, оп. 3, спр. 635, арк. 61.
11. ДАСО. ФР. 3682, оп.2, спр.2, арк.176.
12. ДАСО.ФП.23, оп.1, спр.7, арк.164-167.
13. ДАСО.ФП.23, оп.1, спр.7, арк.198.
14. ДАСО.ФР. 7641, оп.3, спр.315, арк.13-14.
15. ДАСО.ФП. 23. оп.1, спр.7, арк.22-23.
16. ДАСО. ФР. 7641, оп.6, спр.769, арк.5.
17. Дзюбенко Н. Віщі птиці тридцять третього.// Голос України. -7 лютого 1992 року.
18. Дяк І. Хто захистить наш народ і державу: Комуністична партія України чи Українська комуністична партія? Штрихи до історії та сьогодення компартії України. – Київ. – 2000.- 263с.
19. Довідник з історії України (А-Я).- К.: Генеза, 2001.- 1136 с.
20. Історія міст і сіл УРСР (Сумська область) - Харків.: УРЕ – 1973.- 693с.
21. Колективізація і голод на Україні, 1929-1933.-К.:Наук. Думка, 1992.-738с.

22. Комаров В. Радянська модернізація України (1928-1938). // Історія в школі. - № 11-12'2002. - С. 20-25.
23. Конквест Р. Жнива скорботи. - К.: Либідь. - 1993. - 283с.
24. Ленін В.І. ПЗТ. -Т.36. - С.408.
25. Покидченко Л. З історії голодомору 1932-33рр. на Сумщині. - Суми, 2002. - 61стор.
26. Спогади свідків:
Коломієць І.Т., Гупал М.Є., Журило О.І., Кузнецової М.П., Борисова М.П., Суярової Д.Є., Білокур А.О., Кекіни Н.І., Матерій М.І., Шаповал О.Є., Тригуб Л.Р., Богдан П.Г., Крикуненко О.Г., Лапенко Г.Д., Ольховик В.Т., Радька А.К., Горбачової Т.С., Горзія О.К., Псномарьової О.А., Пономарьова С.І., Ярмак М.Г., Ярмак К.І., Юнак Т.Ф., Симоненко М.І., Скачедуб Н.Я., Сотниченка І.М., Криводуба І.Я., Мартиненко Г.І., Янченко Т.Т., Руденко Н.Т., Крикуненко А.Г., Северин В.Т., Баранець О.М., Некрасова М.Г., Коноваленка Г.В., Коноваленко М.Т., Улянченко З.Г., Стеценко Г.Л., Стеценко О.Ф., Завгороднього І.Ф.
27. Сталін Й.В. Твори.-Т.13.-К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР. -1951. -с. 215-216.
28. Ткаченко Б. Під чорним тавром. - Лебедин.: "Білий лебідь". - 1993. - 463с.
29. Уголовный Кодекс УССР. - М.: Госюриздат. - 1950. - 127 с.
30. Шевченко Т. Кобзар. - К.: Дніпро, 1987. - 639 с.
31. The Great Famine in Ukraine. 1932 - 1933.: Toronto, 1988. - 146 p.

Зміст

Вступ	5
Спогади свідків	11
Народна трагедія мовою документів	39
Післямова	45
Додатки	46
Список використаних джерел	55

АВТОР ВИСЛОВЛЮЄ ПОДЯКУ:

Олегу Медуниці, Голові Молодіжного Націоналістичного Конгресу – за ідею книги та організаційну роботу по підготовці видання.

Державному Архіву Сумської області, і особисто директору *Заїці Л.Я.*, працівникам *Гончаровій І.Є.*, *Власенко Л.М.*, *Купрієнко О.В.*, *Лобко Н.В.* – за надану можливість працювати з архівними документами.

Володимиру Харченку, директору загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Северинівка – за допомогу в організації досліджень.

Членам історичного клубу "Холодний Яр" Северинівської школи: *Колеснику В'ячеславу*, *Егельському Дмитру*, *Круподер Юлії*, *Криводубу Рустаму*, *Чернову Андрію*, *Лютенку Володимиру*, *Шапаренку Миколі*, *Скачедубу Руслану*, *Барилу Олександрю*, *Гриценку Роману*, *Дудці Ользі*, *Колодичу Віктору*, *Кузьменко Наталії*, *Луценку Олександрю*, *Нешпоренку Олександрю*, *Самотою Сергію*, *Северин Катерині*, *Тихоновій Ользі*, *Тригубу Сергію*, *Шмальовій Ярославі*, *Шпиленко Аллі*, а також *Віталію Майбороді* – студенту IV курсу іст. фак-ту СДПУ, *Олені Стеценко* - студентці II-го курсу та багатьом іншим – за допомогу в збиранні спогадів.

Артюховій Ії Дмитрівні, вчительці-пенсіонеру – за попередні краєзнавчі дослідження.

Олегу Гончаренку, *Лесі Якименко*, *Роману Рожченку* – за допомогу в комп'ютерному наборі тексту.

Світлані Іванущенко – за корегування тексту.

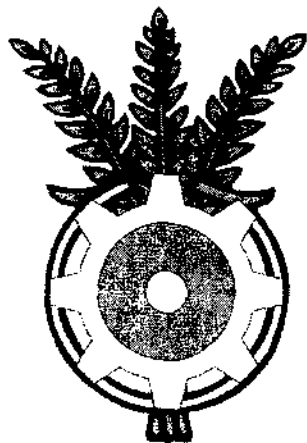
Георгію Сахнюку, Голові Сумської Обласної організації Спілки Української Молоді – за технічну підготовку видання.

Коломієць І.Т., *Гупал М.Є.*, *Журило О.І.*, *Кузнєцовій М.П.*, *Борисову М.П.*, *Суяровій Д.Є.*, *Білокур А.О.*, *Кекіні Н.І.*, *Матерій*

М.І., *Шаповал О.Є.*, *Тригуб Л.Р.*, *Богдан П.Г.*, *Крикуненко О.Г.*, *Лапенко Г.Д.*, *Ольховик В.Т.*, *Радьку А.К.*, *Горбачовій Т.С.*, *Горзію О.К.*, *Пономарьовій О.А.*, *Пономарьову С.І.*, *Ярмак М.Г.*, *Ярмак К.І.*, *Юнак Т.Ф.*, *Симоненко М.І.*, *Скачедуб Н.Я.*, *Сотниченку І.М.*, *Криводубу І.Я.*, *Мартиненко Г.І.*, *Янченко Т.Т.*, *Руденко Н.Т.*, *Крикуненко А.Г.*, *Северин В.Т.*, *Баранець О.М.*, *Некрасову М.Г.*, *Коноваленку Г.В.*, *Коноваленко М.Т.*, *Улянченко З.Г.* – за спогади про події 30-х – 40-х років.

Всім добрим людям, які допомагали в дослідженнях, підготовці і виданні книги.

АГРОФІРМА "СЕВЕРИНІВСЬКА"

Окрема подяка директору агрофірми "Северинівська", Хозову Івану Сергійовичу – за фінансове сприяння у виданні книги.

Іванущенко Геннадій Миколайович

Голодомор 1932-33 років: очима свідків,
мовою документів.
Северинівська сільрада Сумського району.
Українська Видавнича Спілка, 2003 – 59 с.

Віддруковано Українською Видавничою Спілкою
Наклад 300.

Мамо, їсти, мамо!
Тіло, як лозинка,
У очах блакитних
Глибина озер.
- Сину мій коханий,
Бідолашний синку,
Ось приїде тато.
Хліба привезе.
Стерегли дороги
Люди – вовчулаки.
"Завертай голодних,
Звідкіля прийшли!"
Скільки їх лишилось
По міських байраках,
Молодих і сивих
Трудерів землі...
А у тата птиці
Виклювали очі,
І мішок порожній
Порохом припав.
Десь там на Кавказі,
Біля міста Сочі,
Напоровсь на кулі
Сталінських застав.
Мучиться, згасає
На очах дитина.
Ой, не сила більше
Матері так жись!
І повисло тіло
В сінях на драбині,
Руки, як мотузки,
Ноги, як ножі...

А. Галан. Уривок з поеми "Хам".